

AZ ÁTMENETI RÍTUSOK SZÖVEGEI

ARANYOSSZÉKEN¹⁵³

Tematika: az újszülött megkeresztelése, köszöntése; a fiatalok kikérdezése a konfirmációi szertartásban, a lelkész köszöntése; utcai dalolás a sorozás, rukkolás alkalmával; beszédaktusok, beszédmódok és beszélői-hallgatói szerepek a lakodalomban; a nyugdíjba vonulók köszöntése; beszédaktusok, szövegműfajok, beszélői szerepek a temetési szertartásban.

Az alábbiakban azokat a sajátos alkalmakat, eseményeket és szövegeket tekintjük át, amelyekben az egyén társadalmi helyének és szerepének kijelölésére, átalakítására irányuló beszédeseményekre kerül sor. Az átmeneti események kognitív kontextusát az emberi életre, az élet biológiai állomásaira, a szociális környezetben kialakított és gyakorolt státus változásaira vonatkozó tudás, hiedelmek, szövegek alkotják. Az átmenet az adott helyzetben végzett szimbolikus cselekvések, valamint az átmenet formális és informális verbalizálásai, a rituális szövegek elmondása révén valósul meg.¹⁵⁴ A rituális nyelvi viselkedés részét képezi a rítusban szerepet viselő személyek szerepkörük általi azonosítása (*Tisztelt násznagy uram* stb.), az életvezetési tanácsok kötött formában, közönség előtti előadása, a helyzetre, az eseményre vonatkozó reflexiók, kötött formájú köszöntések és jókívánságok elhangzása. E szövegek a helyzet megkonstruálását szolgálják, ugyanakkor a rituális eseményt irányítják, végrehajtják a szerepkörökbe való beillesztést, a szerepekből való kilépést. Az esemény merevségét hivatottak oldani, az egyes szokásesemények hangulatát teremtik meg a valótlán állításokat tartalmazó fiktív történetek és parodisztikus szövegek. A találósok feladása, a szerepviselők évődése szintén oldani hivatott a szertartások merevségét.

A keresztelő

Beszédaktusok: a templomi keresztelő szertartás, a csecsemőre, a szülőkre és a családra vonatkozó vallásos és mágikus jókívánságok; a keresztény csecsemő befogadása a házba. **Beszédműfaj:** mágikus formula.

A *keresztelő* a 20. század során kimutatható expánzió ment át. Korábban a vallásos jelleg dominálta az eseményt. Ezért centrális pontja a templom, rituális szertartása a templomi keresztelési szertartás volt. A visszaemlékezések szerint az 1960-as évektől kezdődött a keresztelő társadalmi dimenzióinak a lakodalom modellje szerinti felduzzasztása,

¹⁵³ Megjelent, kifejtett formában, szövegmelléklettel: Keszeg 2004a II.: 159–368.

¹⁵⁴ Az életpálya mint progresszív rendszer, az átmeneti események rituális programja leírását lásd: van Gennep 1909; Jung 1978; Balázs L. 1994, 1995, 1999.

s ezzel párhuzamosan a vallásos funkció sorvadása. Az utóbbi években 30-70 személy is hivatalos egy-egy keresztelőre. A csecsemőnek gyakran két pár keresztszülőt választanak. A meghívottak ékszerrel és pénzzel ajándékozzák meg az újszülöttet.

Míg Erdély más részein a keresztszülő maga ajánlkozik a szerepre, itt a kiválasztását fontolgatás, a társadalmi kapcsolatok áttekintése előzi meg. Általánosnak és hagyományosnak az a választás tekinthető, amely a szülők testvéreit részesíti előnyben. A fiatal házások esetében a keresztszülői tisztség a házasságkötés utáni első formális kapcsolatmegerősítést jelenti. Az 1960-as évekig a keresztszülői tisztség a keresztgyermek házasságkötéséig igényelt állandó figyelmet és kötelezettséget. A keresztszülőnek gyakran a násznagyi szerepet is vállalnia kellett. Az utóbbi évtizedek a keresztszülői szerepet mentesítették a további fordulópontokban való jelenlét alól, egyszeri rituális szereppé alakították át. A keresztgyermek ünnepnapokon meglátogatta, felköszöntötte a keresztszülőket, a keresztszülő pénzzel és dicsérő szavakkal honorálta a gyermek teljesítményét. Azonban az ifjú döntéseiben a keresztszülőnek egyre kevesebb szava volt. A násznagyi tisztséget egyre gyakrabban a valamivel idősebb generációs társak (testvérek, unokatestvérek) között osztják ki. A keresztelés a családon, az esküvő a generáción belüli kapcsolatokat hivatott erősíteni.

A keresztelőn a keresztszülők jókívánsága kitüntetett jelentőséggel, mágikus hatással bír. Ezért a keresztszülők egészséget, boldog, hosszú életet kívánnak az újszülöttnak.¹⁵⁵ A keresztelési rítuson résztvevők a szülőknek, nagyszülőknek is egészséget kívánnak, hogy a gyereket felnevelhessék.

A megkeresztelésig a csecsemőt különös figyelemmel kellett vigyázni, mert a rontás veszélye az első hetekben különösen nagy volt. Az újszülött a keresztelő alkalmával először került ki a házból. A templomban felvett keresztség a továbbiakban megővta a különböző veszélyektől. A változásra az jelenlévők is felhívták a figyelmet. Miután a rokonság az újszülöttel a templomba indultak, az otthonmaradottak közül valaki utánuk szólt: – *Pogányt visznek, keresztyént hozzanak* (Torda, Ercsei Sándorné Albert Anna, sz.1910). Sinfalván a vonuló seregből jegyezte meg valaki: – *Pogányt viszünk, keresztyént hozunk*.¹⁵⁶

A konfirmáció

Beszédesemény: a vallásos tudás megszerzése, a gyülekezet hagyományaiiba való beavatás. **Beszédaktusok:** kikérdezés, az áldás, fogadalom a nyilvánosság előtt; köszönetmondás a lelkésznek. **Beszédműfaj:** köszöntővers.

A *konfirmáció* a fiatalok életében jelentős fordulópontot jelentett. A templomi kikérdezés a gyülekezet jelenlétében történik, ezért a gyerek első nyilvános szereplése, megmérettetése. Bár az ünnepköszöntések során, templomi, óvodai és iskolai műsoros összefüggés-

¹⁵⁵ Aranyosszentmihály, Ősz Ilona tanárnő gyűjtése.

¹⁵⁶ Ősz Ilona gyűjtése.

leken van alkalma megtanulni és gyakorolni a nyilvános szerepléssel való elvárásokat, a konfirmációi kikérdezés arányaiban és jelentőségében túlszárnyalja a korábbi eseményeket. Az ebben az esetben különösen népes gyülekezet szemrevételezi a fiatalok tudását, bátorságát, szövegproduktív, rögtönző és éneklési tehetségét. Ugyanakkor ez az első alkalom, amikor a fiatal a nyilvánosság előtt teljes családjával és rokonságával jelenik meg.

A templomot erre az alkalomra ünnepélyesen kitakarították. Ez lehetőséget nyújtott a lelkész számára, hogy a konfirmandusokkal megismertesse a templom történetét, a fiataloknak pedig arra, hogy megismerkedjenek a templom minden zugával, féltve őrzött klenódiumaival, textíliáival. A fiatalok ilyenkor sebtében igyekeztek (ceruzával, krétával) rejtett helyekre (padfelület, torony, harang) feljegyezni nevüket, a konfirmáció időpontját. A konfirmáció napjára a templomot zöld ággal és virággal díszítették ki. Aranyosrákoson az unitárius vallású lányok az úrasztal köré boglárkából rakták ki vallásuk jelszavát: *EGY AZ ISTEN*. Erre az alkalomra a konfirmáló csoportja összepótolta pénzből függönnyt, drapériát, szőnyeget, asztalterítőt, padhuzatot vásárolt, amelyre bibliai mottót varratott, valamint az évjáratra emlékeztető szöveget. Ez volt arra hivatott, hogy emléket állítson az eseménynek és a konfirmált évjáratnak.

A kikérdezést megelőző hosszú felkészítés idején a fiatalok gyülekezeti lelkészükkel stabil kapcsolatot alakítanak ki. A lelkésznek alkalma van megismerni a fiatalok képességeit, érdeklődését, szorgalmát, családi helyzetét. A lelkész fáradozását alkalmi versekben köszönte meg a csoport szószólója. A versről a lelkész maga gondoskodott, vagy a falu valamely költője készítette el.

Olvasmány

Az alábbi vers Harasztoson hangzott el 1981-ben, a református vallású fiatalok konfirmációi ünnepélyén. A vers szerzője a falu költője, Király Ferenc.

Konfirmációi köszöntő

*Békesség tinéktek, keresztyén testvérek,
Hú lekipásztorunk az Isten áldja meg.
Megkondult a harang ma is a számunkra,
Hívogatott minket az Isten szent házába.
Ahogy körülnézek én itt a templomban,
Felvidül a szívem a nagy boldogságban.
Nagy falunk harangját sokan meghallották,
Isten szent ígését sokan meghallgatták.
S meghallották a mi vallástételünket,
Imádkozó szívvel kérjék Istenünket,
Hogy Isten házában mi is nyugton álljunk,
Legyünk igaz keresztyének s a jó úton járjunk.
Letelt a gyermekkor a mi életünkben,
Vallást tettünk mi most Isten ígéséről,
Amit itt fogadtunk Isten előtt ma,
Oh, tartsd meg minékünk, ég dicső királya.
Bármerre visz utunk ebben az életben,
Istenünk, áldásod mindig velünk legyen.
Ki eljuttattál minket a konfirmálásra,*

S részesítsz minket az Úr szent vacsorájában.
 Amit felfogadtunk itt ma a templomban,
 Tartsd meg, s szívünkben legyen az bezárva.
 S öröm, se bánat onnan ki ne tépje,
 Jézus táborával haladjunk előre.
 Mert Jézus táborát nem győzi le senki,
 Ha meghal is, él, ki benne fog himni.
 Ezért mi ne legyünk soha eltévedve,
 Haladjunk Jézussal mindig csak előre.
 Hű lelkipásztorunk, most csak arra kérem,
 Sok-sok fáradságát mivel köszönhetjük meg?
 Mert értünk sokat fáradt, értünk sokat megtett,
 Míg a nagy ünnepre minket elkészített.
 Tanítgatott minket káté kérdésére,
 Énekeskönyvünknek sok szép énekére,
 A szent Bibliának drága soraira,
 Tanítgatott minket sok szépre és jóra.
 Ez idő alatt, lehet, megbántottuk,
 Szavait még néha által-általhágtuk.
 Jó lelkipásztorunk de azért oktatott,
 Sok szépre és jóra minket megtanított.
 Ezért kérjük most rá Istenünk áldását,
 Adja a jó Isten, hogy sok-sok számos évet
 Élhessen itt köztünk Harasztos községben,
 Hirdesse az igét a mi templomunkban,
 Sokáig éljen itt köztünk, szívem azt kívánja.
 Hibáinkat bocsássa meg, most már arra kérem,
 Drága tiszteletes urunk, áldja meg az Isten.
 Drága édesapánk, drága édesanyánk!
 Kik meghallgatták gyermekeiknek rebegő szavát,
 Legyenek Istentől egyenként megáldva,
 Ez a mi szívünknek forró kívánsága.
 Áldd meg, jó Istenünk az édesapáinkat,
 Hogy tarthassák fenn tovább kedves családjukat,
 Tartsd meg karjaikban a drága jó erőt,
 Hogy gyermekeiket nevelhessék épp úgy, mint ezelőtt.
 Drága édesanyák, most hozzátok szólok,
 Kiket az életben érnek gondok s bajok,
 Bölcsőnk ringatástól idáig nevelve
 Örömmel s bajjal van életetek telve.
 Betegágyunk felett ott álltatok éjjel,
 Meg-megsimogatva remegő kezekkel,
 Mikor mi örültünk, velünk örültetek,
 Áldja meg az Isten a ti élteteket,
 Éljetek sokáig az Istennek, s neveljetez minket
 Ezután a hitben, drága szeretettel.
 Családi körünkben éljetez sokáig,
 Szeretet s boldogság kísérjen mindvégig.
 Arcotokon bánat soha ne látszodjon,
 Családi körünkben mindig virágozzon
 Életetek drága nyíló rózsafája,
 Nevelhessétek gyermekeiteket hitben s igazságban,
 Néktek, jó szüleink, az igaz örömré,
 Jézus Krisztusunknak nagy dicsőségére.

*Minden édesapát, anyát az Isten megáldjon,
Ezt a kérő szómat szívemből kívánom.
Egyházunk tagjai, mind, akik ma minket
Szeretnek, körükbe, minket, kérjük, engedjenek.
Hogyha mi hibázunk, intsenek a jóra,
S ne haragudjanak, s ne hagyjanak elveszni a porban.
Lelkipásztorunkkal együtt tanítsanak,
A jó útról minket letérni ne hagyjanak.
Egyházunkba áldást, békességet kérek,
Áldja meg az Isten az egész vezetőséget.
Hibáinkat nézzék el, ha mi tévedtünk,
Káté kérdésünkre ha gyöngén feleltünk.
Drága tiszteletes urunk, most annyit kívánok,
Családjával sokat éljen, legyen köztünk boldog,
Mindenkinek ezt kívánom, kicsinek és nagyoknak,
Boldogságot, békességet az egész világnak.*

Hasonló versek kéziratos füzetbe jegyezve őrződnek meg. Szükség esetén házról házra járva kutatják fel őket.

A konfirmációi kikérdezést az 1970-es évekig a családban elköltött ebéd követte. Azóta a keresztelővel, az eljegyzéssel vetekedő ünnepléssé változott át. Olykor 50-60 meghívott üli körbe a terített asztalokat. Az ünnepelt ékszereket, pénzt kap ajándékba.

A század közepéig előrehaladottabb életkorban (15-16. év) konfirmáltak, s az esemény a személy státusának megváltozását is jelentette. A konfirmációi bálban a lány először táncolhatott nagylányként. E naptól kezdve fogadhatta a legények udvarlását. A legények külön avató szertartáson estek át. Aranyosszentmihályon a konfirmált fiúkat szíjjal megvereggették, s az általuk összepótolt pénzből vásárolt italt a kocsmában együtt fogyasztották el (Bikfalvi József – sz. 1918 – közlése). Bágyonban a konfirmáció napján az idősebb legények megfogták és a falu központjában lévő kútba mártották a konfirmált fiúkat, akik az avatásért kötelesek voltak itallal fizetni. Ezután szabad volt késő este az utcán járniuk, bálban résztvenniük (Balogh Mihály – sz. 1922 – és Csép Miklós – sz. 1923 – közlése). A nyári tánc költségeibe ettől kezdve pótoltak be a legények. Egy legény egy szezonra egy véka búzát, egy véka kukoricát volt köteles fizetni. Ha nem, vasárnaponként belépőt kellett váltania.

A konfirmációi esemény szimbolikus jelentőségét, az ifjúnak a tágabb szociális szférába való kilépését a 20. század első felétől a fényképkészítés is biztosítja és jelzi. Az 1940-1970-es években csupán egy felvétel készült a fiatalokról és lelkészeiről. Az utóbbi évtizedekben a konfirmandusok a tisztelettel külön is, kisebb, baráti szálak mentén szerveződő csoportokban is készíttetnek felvételt. A családtagokkal, a rokonokkal, az ünnepi ebédre meghívott ismerősökkel szintén készül fénykép.

Az aranyosszéki falvaktól eltérően Torockón a község hagyományos viseletében kerül sor a konfirmációi kikérdezésre. A lányok áll alatt megkötött fehér kendővel konfirmálnak. A csoportképre viszont a hagyományos, hátrakötött olajos kendőt teszik fel.

A fénykép mellett az esemény emlékét a ráámában a falra közzemlére kitett konfirmációi emléklap őrzi.

Sorozás, rukkolás: a legények utcai vonulása és dalolása

A sorozás, a rukkolás az ifjú legények életében folyamatosan veszített jelentőségéből. Ennek ellenére a katonának vonuló legények mindvégig a figyelem középpontjában álltak.¹⁵⁷ Az 1950-es évekig a besorozott és a rukkoló legény az egész falu előtt megmutatkozott. Bár a központi esemény az éjszakán át tartó bál volt, a búcsúzkodó legények összefogóva, énekelve végigjárták a falu utcáit, majd zenész kísérettel, szekéren vonultak el az állomásra. Az idős nemzedék általában kedves emlékként emlékezik ezekre az eseményekre. 1950-ben Torockóról két korosztály vonult katonának, s ekkor *olyan muri volt a kocsmában, hogy még az asztal tetején is táncoltak. Szép volt.* (Torockó, Simon Árpádné Demény Sára, sz. 1931) A hajdani bál mára házibulivá egyszerűsödött, s így kivonta magát a közösség figyelmé alól. A változást, az egyszerűsödést egy torockószentgyörgyi fiatal foglalta össze, szülei generációjának javára ítélve meg az eseményt: *Szoktak rendezni egy katonabált, egy buliféleséget. Régebb a háznál gyűltek össze, most a kultúrotthonba. Ilyen katonabúcsúztató énekeket énekeltek. Az öregebbek a fiatalokkal együtt.*

Régebb más volt. Többen mentek egyszerre, s Enyedig szekérrel mentek. S mentek, megkezdtek az egyik faluvégéről, s indult amelyik ment katonának, a rokonságával. S akkor mentek a pálinkával, töltöttek mindenkinek pálinkát, kínálták fánkka. Énekeltek végig a falun. A faluvégen szekérre ültették őket, s akko Enyedig elmentek, elkísérték őket a rokonok. Énekeltek egész úton. (Torockószentgyörgy, Veres Simon, sz. 1981)

A rukkolást megelőző búcsúzkodás részét képezte a legénynek egy-két lánnyal való emlékváltása. Ez leggyakrabban fénykép és emlékkeres füzet volt. A távollét idején a barátságot a folytonos levelezés, a levélben küldött verses levelek, emlékkeresek tartották ébren (Keszeg 1991a: 89).

Lakodalom

Beszédaktusok: kihirdetés, hívogatás, menyasszonyi és vőlegényi búcsúztató, a vőfélyek vetekeedése, eskü, étel- és italkínáló versek. Beszélői és hallgatói szerepek a lakodalmi szertartásban. **Beszédmód:** vallásos, mágius, tréfás.

A 19. század közepének kocsárdi *székely lakodalmáról* Orbán Balázs készített feljegyzést.¹⁵⁸ Ezt azért is érdemes áttekintenünk, mert amint a szerző írja, a szertartás Aranyos-szék-szerre hasonló módon zajlott le. E modell szerint a lakodalmi cselekvések két csomópont köré szerveződnek. Egyik az udvarlást finalizáló kikérés, jegyváltás, amely kere-

¹⁵⁷ A Varsói Szerződés megszűnését (1991), a régió országainak az Észak-Atlanti Szerződés Szervezetébe való belépését (1999–2004) követő állami és polgári biztonság korában az európai országok rendre kiiktatták a kötelező sorkatonaságot (Magyarország 2004-ben, Bulgária és Románia 2007-ben, Ukrajna 2009-ben, Litvánia 2013-ban).

¹⁵⁸ A lakodalom leírása: Orbán 1871: 76–80.

tében a két család tételesen és szimbolikusan konvenciót köt a fiatalok házasságát illetően. A második a házasság megkötése, publikussá tétele, a házaseslet feltételeinek szimbolikus megteremtése (perefernum, ajándékozás) és megkezdése.

Az eljegyzés néhány héttel előzte meg a lakodalmat, s szűk körben, csupán a szülők, a násznagy és a gazda jelenlétében került rá sor. Miután a vőlegény násznagya bejelentette a fiatalok szándékát, a fiatal pár *jegy*t váltott. A vőlegény ezüst- vagy aranygyűrűvel, egy selyemkendővel és papírba csomagolt pénzzel ajándékozta meg a menyasszonyát. A lány az ajándékot gyűrűvel, egy selyem nyakkendővel és maga által varrt inggel viszonzta. A látogatás rövid tánccal ért véget.

A jegyváltást háromszori kihirdetés követte. A hívogatásra a lakodalom előtti vasárnapon került sor. Két fiatal bokrétával és szalagokkal feldíszítve, kezükben díszes pálcával látogatta meg a közeli ismerősöket.

A lakodalom hagyományosan keddi napon zajlott. Reggel a vőfélyek még egyszer meglátogatták a meghívottakat, részvételre szólítva fel őket, s az esemény részleteiről nyújtva tájékoztatást.

Délután, a vőlegény elbúcsúztatása után, a férfi rokonság lóháton és szekerekre telepedve, pisztolyokkal lövöldözve hajtott a lányos ház elé, ahol fáradt utazóknak adva ki magát, szállást kért. A násznagy és a gazda között szóváltásra, alkudozásra került sor. A gazda útlevelet (passzust) kért az idegenektől, akik lövöldözéssel szállták meg a házat és az udvart. A menyasszony kikérése után a gazda álmenyasszonyokat hozatott elő. Végére a menyasszonyt felkoszorúzták, elbúcsúztatták, s a szekerre rakott perefernummal a templomba, majd a vőlegény házához hajtottak. A hozomány ágyneműből, festett bútorokból és igásállatból állt. A vonuló násznép előtt a fiatalok az utat többször elzárták.

A lakodalmi ételek között szerepelt a töltött káposzta, a sült, a kínálgatást a tejbe főtt kása és a sütemény zárta. Az ifjú pár elé feltálalt étel pajzán célzásokkal volt tele. „Ott van a kukra állított disznóorr, mellyel a menyasszonyt kínálgatják, míg a vőlegényt később a sült feladásakor a majorságnak felé fordított hátulsó részével kínálják, a kakastaréjos fejet a menyasszony elibe állítván fel nevetkezés és éljenzések között.” – olvashatjuk Orbán Balázs leírását (Orbán 1871: 79).

Az ételeket versmondás kíséretében hordották fel az asztalokra. Közben a szakácsné kásapénzt, a cigány hegedűpénzt kért. A menyasszonyi tánc után összegyűjtötték a pénzből és háztartási kellékekből álló ajándékot, s ezt követően éjfélig tartott a tánc.

A keddi mulatságon csupán a vőlegény rokonsága vett részt. A menyasszony szülei és rokonai szerdán délelőtt mentek *kárlátóba*. Ekkor került sor a felkontyolásra, majd a kínálgatás tánccal zárult.

Két évtizeddel később Jankó János újabb leírást készített a lakodalomról, elkülönítve az általános aranyosszéki, a tordai és a torockói szertartást (Jankó 1893: 203–216).

Az eljegyzésen váltott jegy a leány részéről egy keszkenő és egy ezüst gyűrű, a vőlegény részéről pedig 3-5 tallér. A lakodalmi öltözet beszerzésére Tordán került sor. A vőlegény csizmát, egy cifra fehér és egy egyszerű főkötőt vásárolt leendő feleségének, akitől jegyintget és fekete selyem nyakkendőt kapott cserébe. A nyűszőasszony ekkor vásárolta meg a

menyasszonyi koszorút és a fátylat, a nyűszőlány pedig a művirág bokrétát a vőfély mellére és kalapjára.

A hívogatást a lakodalom előtt két nappal a két fél vőfélye együtt végezte. Ezen a vasárnapon tulajdonképpen meg is kezdődött a háromnapos mulatozás. Mészkön, Kercsedén, Harasztoson vasárnap este vőfélytáncra került sor, ahol azok mulatták ki magukat, akik feladataik miatt a lakodalomban ezt nem tehették meg. Hétfőn a lányos háznál sirató zajlott le.

A múlt század első felében a perefernum vitele az esküvő napján történt. A század végére e szokáselem átkerült az előző vagy a következő napra, ami a lakodalom időbeli terjeszkedését, valamint a szokásmozzanat szerkezetének felduzzadását, szórakoztató jellegének felerősödését váltotta ki. Kedden reggel a vőfélyek elvégezték a *kis hívogatást*, miután a meghívottak ajándékot (ételt) vittek a vőlegényes vagy menyasszonyos házhoz, jelezve részvételi szándékukat.

Amennyiben az eskü kimondására a templomban került sor, a pap a menyasszonyt elkísérte a vőlegény házáig. Harasztoson a pap a lakodalmi mulatságban nem vett részt.

A lakodalomban rizskása levest, sültet, töltött káposztát és süteményt szolgáltak fel. A háziak által biztosított étkezés után következett az otthonról hozott sütemények és italok szétosztása, elkínálása. Az étel feltálalásáról gondoskodó tisztségviselők (szakácsné, vőfélyek) ezekből az adományokból részesültek.

Az étkezés után került sor a fiatal pár megajándékozására, majd a menyasszonytáncra s végül a menyasszony felkontyolására. A lakodalom utáni napon a meghívottak kárlátóra gyűltek össze, a maradék étel és ital elfogyasztására. E szokásmozzanat Kercsedén, Harasztoson korán kimaradt. Bágyonban az örömszülők vittek ételt a fiatal pár megkínálására.

Jankó János korában szerkezetében hasonló, viszont szembetűnően egyszerűbb és rövidebb volt a tordai lakodalmi szokásmodell. Itt vőfélytáncra egyáltalán nem, siratóra pedig szűk, bensőséges körben került sor. A kárlátóra összegyűlt látogatókat már nem a háziak kínálták meg, hanem a maguk által összeadott pénzen vásároltak ételt és italt.

A torockói házasságkötést szigorúbb erkölcsi normák irányították. Az egyház normatív funkciója, a szertartásban való jelenléte fokozottabban érvényesült. Ugyanakkor több olyan szokásmozzanat érhető tetten, amelyek az anyagi jólétet, a gazdasági tehetőséget hivatottak reprezentálni. A lakodalom előtt a fiatalok a váltott jegyeket a templomban is bemutatják. Az ünnepségre szánt bor megvásárlása borkóstolással, mulatozással kötődött össze. A lakodalom előtti ajándékhordás szintén a nyilvánosság szférájában zajlott. És végül, a lakodalmat követő napot újra sűrű program töltötte ki. Dél előtt a közeli hozzártatózók folytatták a mulatozást, délután pedig a perefernum ünnepélyes meghordozására került sor. Torockószentgyörgyön az esküvő napjára lecsupaszított, magas, 5-6 méteres, szalaggal díszített fenyőrdra *porzsolóban* aprópénzt helyeztek el. A rudat a lakodalmi ház kapufélfájához rögzítették. A lakodalmi szertartás közepette a gyerekek kövel dobálták. Aki eltalálta, az összetört porzsolóból kihullt pénzt magának gyűjtötte össze.

Az elmúlt évtizedek nagymértékben érintették, alakították a lakodalom lezajlását. A szertartás veszített extenzitásából, miközben intenzitása folyamatosan növekedőben van. A huszadik század első felében a lakodalomtartás egyetlen napra zsugorodott.¹⁵⁹ Ezzel párhuzamosan a két család és nemzetség közötti egyezkedés, a házasság jogi, anyagi vonatkozásának tisztázása helyett a lakodalom a két családnak a meghívottak számára nyújtott szolgáltatássá, a vendégek részéről pedig az ifjú pár egyre konzisztensebb megsegítésévé változott.¹⁶⁰

A szokásmozzanatok ajándékgyűjtő jellegének felerősödésével magyarázható az eljegyzés és a lakodalom méreteinek növekedése. Az 1960-as évektől a meghívottak száma folyamatosan növekedőben van. A családi ház helyett sátor, illetve a kultúrotthon ad hájléket a meghívottaknak. Az ellátás mennyiségi és minőségi akcelerációja a résztvevőket is nagyobb anyagi áldozatra ösztönzi.

A hívogatás, a nyomtatott meghívók szétszórása hetekkel a lakodalom előtt történik meg. Két héttel a nagy esemény előtt a vőfélyek és koszorúslányok párosítása, a *pározas* zajlik le. Majd egy héttel később a közeli rokonok és szomszédok laskát gyúrnak és nyújtanak. A szakácsné ezen a napon lép tisztébe. Hétfőtől szerdáig zajlik a sütés, csütörtökön a tortákat készítik el, pénteken disznót és borjút vágnak, ázaléket készítenek. A közösben való, valamint a gyári munka miatt a lakodalomtartás napja szombatra (a kommunizmus évei alatt vasárnapra) költözött. A távoli helységekből már reggel érkeznek a meghívottak. Délután a vőlegény elbúcsúztatása után a násznép a következő sorrendben áll fel: elől a *koszorús párok*, mögöttük a násznagy a vőlegénnyel, majd a rokonok, barátok vonulnak.

A menyasszony kikérése a gazda és a násznagy rátermettsége függvényében máig egyik szórakoztató mozzanata az eseményeknek. A gazda hosszasan akadékoskodik, nem hajlandó befogadni az érkezőket, majd álmenyasszonnyal akarja a násznép kérését kielégíteni. A két nemzetség képviselői olykor találós kérdéseket adnak fel egymásnak.¹⁶¹

Hanyatt fekszik, nyers hússal döfködik. (Teknő, mikor dagasztanak benne.)

Hol tartotta Ádám a kapóját? (A nyelén)

Fenekem úgy szereti a fenekedet, hogy ugyanvalóst kíván téged. (Szék)

Mi hasonlít legjobban a disznóhoz? (A malac)

Hol szegik meg a kenyeret? (Ott, ahol van.)

Miért építették a templomot a dombra? (Pénzért)¹⁶²

¹⁵⁹ Az egynapos lakodalmi szokásmodell már a 19. században megjelent (Györgyi 1990: 46).

¹⁶⁰ E változás általában érintette a magyar lakodalmat (Györgyi 1990: 46).

¹⁶¹ Torockón az álmenyasszony előállítás, a találósok feladása ismeretlen. Az út elkötésére is csupán abban az esetben kerül sor, ha a menyasszonyt más településre viszik, illetve idegenből jön férjhez. (Torockó, Simon Árpádné Demény Sára, sz. 1931)

¹⁶² Péter Károly nyugalmazott tanító *Téli népszokások, hiedelmek Egerbegyen* című kéziratából származó találósok.

A menyasszony kiadása és elbúcsúztatása után a násznép a templomba, majd a kultúrotthonba vonul. Útközben a násznagynak mindannyiszor fizetni kell, ahányszor a fiatalok, a gyerekek vagy egy-egy tréfás kedvű férfi elköti az utat. *Régebb láncot csavartak be szénávol. S ment a násznagy bicskával hogy vágja el. Ha kötéllel kötik, sűrűn állnak. Régebben egy veder volt a váltságdíj s egy véka pánkó.* (Székelykocsárd, Nagy László, sz.1934)

A kultúrotthonban, a sátor bejáratánál a gazda újra eltéríteni akarja a vendégeket. Az ifjú párnak, a násznagyoknak és a koszorúsoknak a színpadon, sátorban az asztalfőn terítetek asztalt. Mellettük kétoldalt a két pár násznagy foglal helyet. Az étkezésem jelen van a lelkész is, aki imával „szabadítja fel” az asztalt.

Az előétel, a húseves és a sült elfogyasztása után, éjfél körül következik az ajándékozás. Ezután kerül sorra a menyasszonyi tánc. Reggel öt órakor pörköltet vagy töltelékes káposztát szolgálnak fel. Ekkor bomlani kezd a lakodalom. Távozáskor minden pár csomagot kap, benne sütemény és ital.

A lakodalom költészetének nagy része alkalmi jellegű s a szertartáson belül is annak valamely mozzanatához kötődik.

A szövegek előállítása egy általánosan ismert és kedvelt hagyomány aktivizálása által történik. E hagyományt a 18. század óta nyomtatott vőfélykönyvek stabilizálták és terjesztették. A 20. század első felére Aranyosszéken is számtalan olyan kéziratos szövegkorpusz készült, amely alapul szolgált újabb változatok létrehozásához. Az utóbbi évtizedekben folklórkiadványok szöveganyaga is bekerült az aranyosszéki lakodalom szövegtárába.¹⁶³ Ez a hagyomány formulákat, sztereotip szövegfordulatokat, verselési és szövegszerkesztési normákat egyaránt tárol.

A szövegek egybeválogatására, aktualizálására, megírására településenként hol a tanítót, hol a papot vagy a kántort, hol pedig egy-egy népi költőt vagy pedig vállalkozó kedvű családtagot, rokont kértek fel. Az utóbbi fél évszázadban a vőfélyversek előállításában egyre kevésbé veszik igénybe az értelmiségiek közreműködését. A lakodalomba szükséges verseket valamelyik családtag, a lakodalom gazdája, násznagya, vőlegénye vagy vőfélye elkéri, s az esemény előtt aktualizálja az elhangzó szövegeket.

Egy-egy tehetséges násznagyot évtizedeken keresztül is foglalkoztatott közössége. E násznagyok betéve ismerték a szükséges verseket, s a helyszínen magabiztosan rögtönöztek is. *Szegény apám, nyugudjék, ő a rokonságból a legtöbbnek násznagy volt. S volt Kis Elek bácsi, őneki vót leírva egy árkussal. S szegény apám, nyugudjék, már tudta kívülről. S mindegyiknek csak azt mondta. S aztán László János – mondja a felvinci Kiss Irén (sz. 1919). Mészköm Kis Magda, ő írta ezeket a vőfélyverseket. Még az én fiamnak is írt verset, miko vőfélyek voltak.* (Mészkö, Kereki Gáborné Halmágyi Ilona, sz. 1921) Ha-

¹⁶³ Terepmunkánk során Konsza Samu *Háromszéki népköltészet* (Marosvásárhely, 1957) és Seres András *Barcasági magyar népköltészet és népszokások* (Bukarest, 1984) című kötetének ilyen célú felhasználásáról győződhettünk meg.

rasztozon a halotti búcsúztatók miatt is megbecsült Király Ferenc, Kövenden pedig Pálffy Lőrinc írta meg a lakodalmi verseket.

A szövegek előadása valamilyen *szereppel* függ össze. A lakodalom során működő szereprendszerben a *gazda*, a *násznagy* és a *vőfély* között oszlanak meg a rituális szövegek. A gazda tulajdonképpen a lakodalmas házra és a lakodalmi multság lefolyására felügyel. A násznagyok a vőlegény és a menyasszony családját reprezentálják. Az ő nevükben beszélnek, őket helyettesítik, irányítják. A vőfélyek a két család megbízottjaként, a gazda felügyelete alatt a szertartás egy-egy eseményét szervezik, irányítják.

A lakodalom előkészítése során a vőfély a közvetítő a lakodalmas családok és a meghívottak között. Szerepébe való beilleszkedése rituális szövegekkel és tárgyakkal történt. Ünnepi ruhát öltött magára, kezébe feldíszített botot vett, amiről messze fel lehetett ismerni. A meghívottak házába való bekérezkedéskor először azt mondta el, hogy kinek a küldöttként, mi célból jött, bár ezt a háziak is jól tudták már. Szavainak a szerepét szimbolikusan reprezentáló tárgyak adtak hitelt. Már a meghívás napján hozzávetőleges értékeket közvetítettek a lakodalmat szervező családok felé. A lakodalom napján újra megjelentek minden háznál, hogy a teendőkről, az esemény lezajlásáról pontosan tájékoztassák a lakodalomban résztvenni óhajtókat. A második útjuk eredményéről nem is kellett beszámolniuk, mert nyomukban az asszonyok az ajándékokkal, élelmiszerekkel elindultak a lakodalmas ház felé, hogy hozzájárulásukkal jelezzék részvételi szándékukat.

A vőfély szavaiban benne volt a versíró ékesszólása, a fiatal pár és családjuk megbecsülése a meghívottak irányában, s nem utolsósorban a vőfély személyes kommunikációs kompetenciája. A szöveg előadásához a vőfély részéről jó memória, bizonyos szintű orációs készség, valamint jó humorérzék szükséges. A vőfély tehát a lakodalomnak mint intézménynek olyan tisztségviselője, aki viselkedése és ténykedése által a fiatal pár eskütételének, majd ezen esemény megünneplésének keretét teremti meg. Eseményeket hangol össze, emberek programját és viselkedését irányítja, gondoskodik a hangulatról. A lakodalom előtt szervezője az eseménynek, a felvonulás, a templomi eskütétel idején ünnepi öltözetével reprezentál, az asztalülés kezdetétől az ellátásról és a hangulatról gondoskodik.

Viselkedésének rituális jellegére egyetlen példával szeretnők felhívni a figyelmet.

Az ételek felszolgálását bemutatásuk előzi meg. A bemutatás egyik formája az étel eredettörténetének elmondása. Az alábbi, a sült felszolgálása előtti vers harasztosi lakodalomban hangzott el 1975-ben:

*Kedves vendégsereg, újra visszajöttem,
Mert ma este ez lett nékem a mesterségem,
Hogy én mindenkinek szolgáljak kedvére,
Habár fáradságom nincsen megfizetve.
Most is finom kakast sütöttem pirosra,
Ím itt vagyon ezen tátra szépen felhalmozva.
A tegnap a malomárkában meg az akácosban sokat szaladgáltam,
Míg ezt a vén kakast valahogy megfogtam.*

*Hajnalonként sokat kukorékolt nekem,
 Sokszor haragudtam, hogy felköltött engem.
 Mert fiatal vagyok, szeretek aludni,
 Puha pelyhes ágyon végignyújtózkodni.
 Örvendek, hogy nem vitte el az akácosi róka,
 És ide került a mi asztalunkra.
 Itt van finom jó borjúhús mustárral, tormával,
 Csak 25 évet élt az anyjával.
 Gyengesége miatt nem ette a szénát,
 Ennek gyűjtötték a kollektívben a korpát.
 Az állatorvos is annyit injekciózta,
 Hogy valahogy az asztalunkra juttassa.
 Kinek rossz a foga, és nem tudja megrágni,
 Ott a kés előtte, tessék darabokra vágni.
 Közte van sertéshús pirosra kisütve,
 Tessék, jó étvágygal egyenek belőle.
 Mert ez rőfögött egész életében,
 Sosem volt része ilyen vendégségben.
 Tűrhető eledel, tessék hozzányúlni,
 Hiszen szegény rőfögős nem fog többet túrni.*

A fenti szöveg egyértelműen valótlanságot állít. Ezt rejtegetni sem próbálja, a túlzásokkal a valótlanságra hívja fel a figyelmet. Az igaz, hogy a lakodalom résztvevői nem hiszik el lódítását, de nem is neheztelnek érte. A történet tulajdonképpen több-kevesebb változtatással minden lakodalomban újra és újra elhangzik. A lakodalom forgatókönyve azt írja elő, hogy a sült elfogyasztása előtt ezt a történetet kell meghallgatni. A hazudozás a lakodalom szövegművészetébe emelődve egyazon kontextusba kerül a menyasszony elbúcsúztatásával és elsíratásával, a polgármesteri hivatalban kiállított házasságlevéllel, a templomban elmondott imával, esküvel, a fiatal párnak nyilvánított jókívánságokkal. Azaz maga is olyan rituális verbális viselkedés, amely a lakodalom funkciókomplexumát megvalósítja.

Ha a fenti esemény sűrű leírását kívánjuk adni, akkor a következő viszonyokat kell megemlíteniünk, amelyek a hazugságtörténetben relevánsan működnek. A történet előadásának az ifjú pár csupán azon közeli ismerősei a kitüntetett szem- és fültanúi, akiket érdemesnek tartottak meghívni életük nagy fordulópontjára. A vőfélyvers elmondására való felkéréssel a család a vőfély tehetsége iránti elismerését fejezi ki. A násznép a történet elmondásáért ilyen jelzőkkel fejezi ki értékelését: *vicces, okos, eszes, jó verselő, bátor*. De a történet elhangzása magában hordozza a családnak a versíróval, vagy a füzetben öröklődött hagyománnyal szembeni megbecsülését, illetve a vőfélynak a versíróval, illetve a hagyománnyal szembeni bizalmát.

S bár egyéb esetekben a hazudozást a bizalom megvonása vagy a büntetés követi, ebben a kiemelt helyzetben a jó hangulat forrása. A hagyomány ebben az esetben jóval több, mint a lakodalmi szövegek korpusza, a lakodalmi szövegeknek a rítus egészében elfoglalt helye. Ezekre épülnek rá a lakodalomban elhangzó szövegek értelmezését, megítélését, lereagálását irányító szabályok.

Egy lakodalom valójában annyi váratlan helyzetet tartogat, hogy igazán felkészülni rá nem lehet. Az olyan események, mint a menyasszonyos házhoz való bekérezés, az álmenyasszonyok bemutatása, az út elkötése, a vőlegényes házhoz való megérkezés, az ellopott menyasszony visszaváltásáért történő egyezkedés sok leleményességet igényel. A menyasszony kikérésére érkező násznépet a kapuban feltartóztatják. *Nem jó helyt járnak. Nézik a házsámat. Keresztkérdéseket tesznek.* (Kövend, Egei Ödön, sz. 1920) Ezért is a gazdát, a násznagyot, a vőfélyt úgy kellett megválasztani, hogy ezekben a helyzetekben tudja megtalálni az adekvát beszédmódot.

Az utóbbi évtizedekben a vőfélyversek betanulása, előadása vagy felolvasása a felnőttek kezéből egyre inkább a fiatalabb vőfélyek feladatkörébe kerül át.

A lakodalmi viselkedés ritualizáltságát növeli, hogy a szerepviselek közötti kommunikáció tudatosan közönség előtt zajlik. A lakodalomba való hívogatás a közönség nyilvánossága előtt történik. A menyasszony és a vőlegény személyes búcsúja szintén nagymértékben számít a címzettek (családtagok) túl a hallgatóság (násznép) érdeklődésére. A menyasszony kikérése a vőlegény násznagyának és a menyasszonyos ház gazdájának olyan közös teljesítménye, amely minden jelenlévő (a násznép és bámészködők) szórakoztatását szolgálja. A közönségre való hatás szándéka jelentős mértékben kihat a szövegek tartalmi megszervezésére és akusztikai kivitelezésére.

A vőfélyversek az eljegyzéstől a kárlátóig a teljes szertartást végigkövetik. Egy teljes lakodalmi szövegekörpusz a szertartás morfológiai struktúráját, az esemény grammatikáját követi. A strukturális elemek közti átmenetet, valamint egy-egy strukturális elem tartalmi-hangulati lehetőségeit a szövegek valósítják meg. Az aranyosszéki kéziratos füzetekben a következő lakodalmi szövegtípusokat találtuk meg: köszöntő (eljegyezésen), hívogató, násznagy meghívása, koszorúslány kikérése, násznagyi köszöntő, vőlegénybúcsúztató, menyasszonykikérés, menyasszonybúcsúztató, újpár köszöntő, befogadóvers, pohárköszöntő, asztalhoz hívás, elmélkedés a házasságról, menyasszonytánc bejelentő, ital bejelentése (pálinka, bor), ételek bejelentése (hidegétel, leves, szárnyassült, marhahús, rizs, paprikás, sütemény, töltött káposzta), kásapénzszedés.

A lakodalom szövegrepertóriuma érzékenyen követi a lakodalom eseményszerkezetét, annak módosulásait. A nyomtatott meghívók elterjedése miatt elmaradt a versben való hívogatás, illetve az újbóli, a lakodalom reggelén történő hívogatás. A verses hívogatás legutoljára Torockószentgyörgyről tűnt el az 1990-as években. A kárlátó a lakodalmas sátor szétbontására, a kölcsönkért bútorok, evőeszközök visszaszolgáltatására szorult vissza. Bár ez alakommal is tekintélyes népség gyűl össze, a kárlátóba való hívogatásra nem kerül sor. Ugyanígy a lakodalmi menü változása miatt egyes ételköszöntő versek fölöslegessé válnak, mások megjelennek.

A szövegrepertórium aktualizálását az könnyíti meg, hogy a különböző szövegtípusok azonos formulákat és szövegtömböket, s mögöttük rejlő szövegfunkciókat tartalmaznak. A lakodalmi költészetben a következő szövegfunkciók ismétlődnek.

A *be-* illetve *elköszönés* szövegkezdő- és záró szerkezeti elem, megszólítást és jókívánást tartalmaz.

A lakodalomba hívogató vőfélyek így köszöntenek be a meghívandó gazda házába:

*Békességes öröm, jókedv asszonyára,
Áldás harmatozzék e ház gazdájára,
Kívánjuk, házából soha ki ne fogyjon
Isten adománya, hanem szaporodjon...
Szerencsés jónapot e tisztelt családnak...*

Eljegyzésen, a gyűrű felhúzása után a vőfély így köszön be:

*Kedves vendégeim, engedelmet kérek,
Hogy itt mindenkihez egy pár szót intézek.*

A lakodalom kezdetén, a koszorúslány kikérésekor:

*Tisztelettel teszem ide be a lábamat,
Ennek a jó családnak jónapot kívának...*

Lakodalomban, az ételek felhordása előtt így köszön a vőfély:

*Tisztelt vendégsereg, bocsánatot kérek,
Hogy ifjú létemre egy kis csendet kérek...*

Az elköszönéshez leggyakrabban a jókívánság kapcsolódik hozzá:

*Adjon az Úr Isten szép csendes életet,
Ebben az életben örömben legyetek,
Számos esztendeig mindketten éljetek...*
[Felszólítás a templomba indulásra]

A szerepmegnevezés a rituális státus, valamint a képviselt személy megnevezéséből áll.

A hívogató vőfélyek így mutatkoznak be:

A násznagy s vőlegény követei vagyunk.

Amikor a násznagyot szólítják fel tisztsége átvételére:

Vőlegény barátunk dolgában járunk...

Kövendi lakodalom násznagya mutatkozott be a menyasszony násznépének:

Én ifjú Pálfi Lőrinc vőlegénynek vagyok a szószólója és násznagya.

A menyasszony vőfélye:

*A menyasszony nevében egy kis csendet kérek.
Ő nem mondhatja el menyasszonyi búcsúját,
Ezért én mondom el szíve szép óhaját...*

Az ételek felhordása előtt a vőfély szakácsként áll a vendégek elé:

*Én vagyok a legelső szakács,
Mesterségem értem jobban, mint száz takács...*

A szereprealizálás a rituális szerep által előírt közlés: meghívás a lakodalomba, a fiatalok elbúcsúztatása, az étel bemutatása stb.

A menyasszonyt ilyenképpen kéri a násznagy:

Én erre az egész család beleegyezését kérem és mindnyájuk jókívánságát. S ha a gazduram is hozzájárul, kérjük e szép virágszál elővezetését.

A szereprealizálást egészítik ki az olyan funkciók, mint az áldáskérés, a tanács, a kívánság, a köszönet, az ígéret, az elmélkedés.

Az esemény és az eseményben résztvevő személyek irányítására egy szokásmozzanat végén, egy újabb mozzanat kezdetén kerül sor.

A mézskői vőfély a menyasszonyi búcsú befejezte után mondja:

*Induljunk hát, kérem, Isten legyen velünk.
Húzd rá, cigány!*

Harasztosan a vőfély a búcsúztatás befejezte után a násznagyot szólítja fel, hogy átvegye a násznép vezetését:

*Most pedig, násznagy uram, magát arra kérem,
Vezessen el utainkon illő és szép rendben.*

*A vőlegény búcsújához kér csendet:
Vajdahegedűnek némuljon zengése,
A sarkantyúknak szűnjön meg pengése.*

Az asztalülésre szólítja fel a vendégeket a vőfély:

*Ki-ki foglalja el asztalánál helyét,
A zenész urak is rákezdik a zenét.
Csörögjön a tányér, koccanjon a pohár,
Kémény kalapjáig csapjon föl a vígság...*

A lakodalom folyamán mindenik szövegtípusban feltűnhet a *búcsúztató* funkció. A vőlegény és a menyasszony külön-külön, terjedelmesen búcsúzik el hozzátartozóitól, megszabott rendben. Az első szavak a szülőket illetik meg, majd a testvérek, nagyszülők, keresztszülők, nagybácsik, nagynénik következnek. A legény- és lánybarátokra minden vers külön strófát szán. Hasonlóképpen a szomszédokra. Amennyiben a lány más településre költözik, az egész falu népétől, az egyháztól, a templomtól is elbúcsúzhat. A vőlegény- és menyasszonybúcsúztató bővelkedik a megszólítottak érdemeinek felsorolásában, valamint a hatásvadász fordulatokban, frázisokban. Ez utóbbi oknál fogva a búcsú frazeológiája gyakran azonos a halottbúcsúztatók sztereotípiáival.¹⁶⁴

A lakodalomban elhangzó versek vissza-visszatérő funkciója a *szórákoztatás* is. Ez történhet a már említett hazugságtörténet, valamint fiktív eredettörténet formájában. A hazugságtörténet leggyakrabban a feltálat ételek eredetét mondja el (a majorság leölésének története, a töltelék anyagának eredete). Emellett gyakori a házasságnak és a lakodalmi ételeknek a bibliai időből való eredeztetése (a házasság Ádámmal és Évával, a bor Noéval való összekapcsolása).

A szórákoztatás másik formája egyes lakodalmi tisztégviselőkkel való évődés.

A búcsúztató érzelgős-szomorú tónusát gyakran a násznagy vagy a gazda tréfás felköszöntése oldja fel:

*Hozza meg az Isten rég várt boldogságát,
Száz szál rózsza mellé száz piros menyecskét,
Rétje közepébe egy szép fehér kecskét...
Most pedig a gazduramnak adjon az ég száz szál piros rózsát,
Hogy a prüszköléstől kösse be az orrát.*

¹⁶⁴ Ennek szemléltetésére helyezzük egymás mellé az 1658. augusztus 25-én eltemetett Thorockay Zsigmond búcsúztatója és egy aranyosszéki vőfélyvers részletét: *Azért kér, szovára moston figyelmezzünk./ Mert ilj szokkal lészen bucsuzása tőlünk.* (Régi Magyar Költők Tára. XVII. század. 9. Budapest. 1977: 408.) *Búcsúzásomnak most lészen kezdése./ Legyünk csendben, még lészen végzése.* (Aranyosegerbegy, 1965.)

Az étel- és italkínáló versek szintén a násznagyra, az ifjú párra vagy a szakácsokra való utalással teremtenek tréfás hangulatot:

*Kezemben egy nagy tál, forró leves benne,
Várja a menyasszony, hogy belemerítsen.
Kacsint a vőlegény, int, hogy jól vigyázzak,
A zsírosabbik tálat önekik tálaljam.
Látom, a násznagy úr éhes, mint a farkas,
Rákoson nem evett egymás után hat nap...
Násznagy uram, azért sokat ne egyenek,
Hogy minél több jusson a vendégseregnek...
Óriási dolog, ki sem bírom eztet,
Amit a szakácsnék ott kint véghez visznek.
Mindennek a javát maguknak eldugják,
Nekünk pedig ideküldik a maradékát.*

Az erotikus funkció is a szórakoztatásnak rendelődik alá. Helye az ételkínáló versekben van. Sztereotípiái az ifjú pár türelmetlenségére, tapasztalatlanságára és a násznagy jártasságára, telhetetlenségére vagy tehetetlenségére való utalás. További erotikus utalások hangzanak el a lakodalom énekreptóriumában és a táncszókban, valamint gyakran tárgyi kódban fejeződnek ki (a menyasszony elé tálalt kakasherék, veteményből összeállított phallosz-utánzat, a vőlegény tányérjára helyezett jércehús).

A funkciók, illetve a nekik megfelelő formulák és szövegtömbök összeválogatása, elosztása döntő mértékben a lakodalom előtt, a forgatókönyv összeállítása fázisában történik meg. A tehetséges, tapasztalt szövszólók azonban pillanatnyi ötlet hatására, a helyzethez alkalmazkodva manipulálják az egyes funkciókat.

A felsorolt funkciók sajátos sorrendben és terjedelemben szerveződnek meg a különböző szövegtípusokban. A menyasszonybúcsúztatóban például a domináns búcsúztatás mellett megtalálható a násznép felköszöntése, szórakoztatása, a soron lévő eseményben való részvételre való felszólítás. Az ételkínáló versekben az étel bemutatása ürügyén a vőfély a vendégeket szórakoztatja, gyakran erotikus célzásokkal.

A kéziratok füzetekben lappangó, hagyományozódó vőfélyversek, valamint a soron lévő lakodalomra megrendelt versek olyan szövegkeretek, amelyeknek a helyzethez való igazítása, az intonációs metaforával való kiegészítése a szertartás mint egyszeri, megismételhetetlen esemény függvényében történik. Az elhangzó, a helyzethez igazodó szöveg hatása nem kizárólagosan a textuális kvalitásokból ered. A násznagyra való tréfás utalás például a jelenlévők tekintetét a násznagyra irányítja, akinek a gesztusait élénken figyelik és kommentálják. Hasonlóképpen reagálják le a versmondó paralingvisztikai megoldással kifejezett célzásait, valamint nyelvbotlásait, orációs bizonytalankodásait. A címzetteknek és a hallgatóságnak az eseményből fakadó érzelmi beállítódottsága, akárcsak a folyamatos italozás szintén nagymértékben átszervezi, olykor a szöveg poétikai, szemantikai értékeitől függetlenül a recepiót és a reakciót.

A vőfélyversek másodlagosan írott kontextussal rendelkeznek. Bejegyzésüket leggyakrabban férfi végzi el. Ilyenkor a környezetében a gazdanapló, a vásári árfolyamokra, időjárásra, a terményre, a munkálatokra, állatszaporulatra stb. vonatkozó bejegyzések, népdalok és nóták találhatóak. Amennyiben női füzetbe kerülnek be, a szülői konyha hagyományos ételeinek receptjei, a női magazinok gasztronómiai kínálatai, emlékversek, imák, dalok stb. képezik a versek kontextusát. A vőfélyversek e szövegekkel együtt minősülnek megőrzésre szánt, használati értékkel bíró szövegnek. Ez a kontextusuk is arra utal, hogy nem versként, hanem gyakorlati szerepet betöltő szöveggként viszonyulnak hozzájuk.

Moldvai János 1830 táján született Aranyosegerbegyen. 1850 körül kezdett kéziratos füzetet vezetni. Füzetében megtalálható 50 „Dall” szövege, időjárási feljegyzések az 1864-es és az 1867-es évből, a gyermekei születéséről készült bejegyzések, gyógymódok leírása, 1852-től 1895-ig, az utolsó ítéletig terjedő jövendölés. 1862. január 10-én két hivatási szöveget jegyzett be füzetébe. Vagy maga, vagy más járt egybehívni Egerbegy lakosságát Torjai Ferenc vőlegény és Péter Borbára hajadon lakodalmára. Az egyik szöveg rövid terjedelmű, tényközlő jellegű:

Egerbegyi N.N. jegyese N.N. N.N. urat a f. év és ho 29 én egyben kelések ünnepélyére tisztelettel meghívják az N.N. házához.

A másik meghívó terjedelmesebb és verses formájú:

*Tisztelt Tks Úr Tks aszony
Tisztelt jó Uram s jo aszonyom Ugy alkotá a teremtő
A szivek érzelmeit
Hogy egymásrt két szerető
Elje együt jövőit*

*Torjai Ferencz s hajadon
Péter Borbára minket
Küldet hogy a jövő kedd nap
Meg jelenni kéri kegyteket*

*Előbb Péter Borbárához
Szent hűtei szövecségre
Aztán Torjai Ferenchez
Áldásos eledelre*

*Szeretve és kérve nyerjük meg
Hol teremcsünk Egységet
'S ha Isten felettünk lebeg
áldja meg násznépünket*

A kolofon: *Hivatási vers a Moldvai János-é/ 1862ik év Januarius hava 10én.*

Kifejezetten vagy implicit módon a vőfélyszövegek a következő tartalmi mezőt aktivizálják. A páros élet isteni rendelkezés. Az élettársak egymás gondjaiban osztoznak. A családalapítás célja az utódok nemzése és felnevelése. A lakodalom fordulópont az egyének életében. Ezért kötelező a szülőkkel és a közösséggel való viszony átrendezése, a köszönetmondás, a függetlenedés, a további segítségkérés. A lakodalom részleteiben ősi hagyomány. Vidámságban és bőségben kell megülni.

E szemantikai mezőben három metaforikus motívumot találunk. Az életnek, ezen belül a házaseletnek útként való megjelenítése a vőfélyversekben tér- és időhatárok nélkül, szövegtípustól függetlenül általános és népszerű.¹⁶⁵ Néhány példát idézünk:

*Vezesse életünk útját istenünknek szent keze...
Indulni kell nekünk egy nagyon fontos útra...
Áll most itten indulóba egy élet útjára...
És e pillanatban én új útra kelek...
Életem útjára indulok...
Egy hosszú út előtt búcsúzom tőletek...
Hosszú az én utam, amelyen indulok...
El kell induljunk egy nagyon fontos útra...
Mielőtt páros életem útjára indulok...
Ne tévesszem el az utat, a szeretet útját...*

A menyasszony metaforája a kinyílt virág, a lakodalom a virág elköltöztetése.¹⁶⁶

*Egy ifjú pár virágszál nyílt ki...
Ennek a kedves háznak van egy kinyílt ékes virágszála...¹⁶⁷
A rózsából lányvirág lett...
Hozzunk kebelére
Egy szép gyöngyvirágot...
Szép virágszálat hoztunk...*

¹⁶⁵ A metafora a 17. századi házassági irodalomban is feltűnik: *A'ki indul hosszú útra,/ Sokat busul, de nem tudgya,/ Ha járása, bujdosása,/ Jóra léssen, vagy fordul gonoszra.* (Régi Magyar Költők Tára. XVII. század. 3. Budapest. 1961: 64.) Megszövegezésben is hasonló a harasztosi menyasszonyi búcsúztató: *Hosszú az én utam, melyre most indulok,/ Azért hát istenem, tehozzád fordulok,/ Most változik meg életemnek sorsa,/ Vagy holtig örömrre vagy örökös búra.* Aranyosrákosi vőlegényi búcsúztató: *Mert ma változik meg életem útja,/ Vagy holtig örömrre vagy örökös búra.*

A múlt századi aranyosszéki vőfélyversekben szintén megtalálható a metafora (Orbán 1871: 78).

¹⁶⁶ Az Orbán Balázs által közölt vőfélyi hívogatóban olvasható: *„Az ifjak virágai a családi kertnek.”* (Orbán 1871: 77.)

¹⁶⁷ A motívum előfordulása a 19. század közepén: *Imé az Istennek gondviseléséből, a' kegyelmetek betsületes házához bé térünk, mivel az mű betsülletes Atyánkfia elvégezte magába, hogy ha a' minden ható Istennek akarattya tartya, tehát a' kegyelmetek házába neveltetett virág szál leánzot el jedzi magának jövődöbeli házas Társul, hogy vele edjüt az Urnak Ditsőségére élénék.* (Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár, MsU 1761.)

A menyasszonyt kereső, költöztető násznép hajléktalan, megéhezett, kifáradt *vándorok serege*.¹⁶⁸

Vendégi seregével együtt egy vagy két fertajoraigvalo nyugadalam végett méltóztassan befogadni...

*Botsasanak minket nügvasra vezetvén megfárat sergünket...*¹⁶⁹

Minél több jusson a vendégseregnek...

A lakodalmi ritualizált beszédmód részét képezi a sztereotípiákból építkező udvariaskodás. A körülményes megszólítások, a zavarásért való bocsánatkérés, a figyelemért mondott köszönet, az önözés, a tessék-vel megfogalmazott kérés az élőnyelvtől távoleső beszédformát konzervál és örökíti át.

A lakodalmi diskurzus további sajátossága a formulák használata. A búcsúztató kezdetén hangzik el a *Vajdahegedűnek némuljon zengése, / A sarkantyúnak szűnjön meg pengése*.¹⁷⁰ A búcsúzást a *Kedves [...], tehozzád fordulok* formula tagolja. A fatikus funkciót, a megszólítottal való rituális kapcsolatfelvételt a *Nyújsad most ide [...]* jobb kezéd formula biztosítja. A gyermekkori csínyekért, engedetlenségekért az ifjú ily módon kér bocsánatot: *Add rám áldásodat hű anyjai szivedből. Az ételkínálóversek kezdő formulája: Uraim, az asztal meg vagyon terítve.* A sült felszolgálása előtt elmondott fiktív eredettörténet kezdő formulája: *Gyászba borult, ime, a tyúkok serege.*

A lakodalom idején zajló rituális beszéd részét képezik a *sztereotípiák* is. Nagyobb részüik előszóban aktivizálódnak, s a fiatal pár egészségére, házaseletének szerencséjére, tartósságára, gyermekáldására vonatkozik. A jókívánások átadhatók a fiatalok közeli hozzátartozóinak is. A temetéssel szemben viszont az aranyossszéki lakodalomnak nem alakultak ki az a szövegtípusai, amelyeket a nyomtatás vagy a média bocsát az igénylők rendelkezésére.

A vőfélyszövegek a lakodalom során egyazon sorba illeszkednek a templomi prédikációval, a fiatalokért elmondott imákkal, a zenészek vagy zenerobot szolgáltatva népdalokkal és slágerekkel. Azonban, miközben egészen új szövegek is megtalálhatók a kontextusában, a vőfélyköltészet kontraprezentikusan működik. A szövegtípusok és a szövegek tartalma a 20. század első felének szokásmodelljét, a lakodalmi étkezés struktúráját kon-

¹⁶⁸ Orbán Balázs leírása szerint a násznép megfáradt vándorokként van megjelenítve (Orbán 1871: 77). A búcsúztató a lányokat nevezi seregnek (Orbán 1871: 78).

¹⁶⁹ Tordátfalvi vőfélyversben az 1840-60-as években ugyanez a motívum jelenik meg: *Köszönjük jó uram szállás adástokat/ Hogy befogadtatok mint uton járókat.* (Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár. MsU 2281/B.)

¹⁷⁰ A formulának a 19. század első feléből származó változatait közöljük. *Énlaki Borbély Juliánának N. Kadátsi Bartalis Ferentz híres feleségének Menyasszony kori Bucs. Verseiben* 1841-ből olvasható: *Szűnnyék egy kevéssé muzsikák zengése/A' Táncra serkentő sarkantyuk pengése.* (Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár, MsU 1658.) Tordátfalván Pap Sándor korábbi forrásokból gyűjtött össze lakodalmi búcsúztatókat kéziratosszerűen 1840–1860 között. Itt olvasható: *Vajda hegedűnek álljon meg zengése/A sarkantyúnak is aljon meg pengése.* (Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár. MsU 2281/B.)

zerválják, miközben a lakodalmi szertartásban új mozzanatok is jelen vannak. A lakodalmi asztalra például a legfrissebb gasztronómiai újítások is rákerülnek, az ételkínáló versek viszont csupán a hagyományos ételekre tesznek utalást. A hagyományos szövegtörzsek és a tényleges lakodalmi esemény egymáshoz rendelése minden esetben konvencionálisan történik.

Nyugdíjba vonulás

Beszédaktus: az ünnepelt köszöntése, jókívánságok megfogalmazása.

A nyugdíjba vonulás megünneplése az 1970-es évektől családi ünneppé változott. Kezdetben csupán a munkahelyen történt meg a búcsúzó felköszöntése, megajándékozása. A köszöntést itallal, süteménnyel, hidegétellel illet viszonzni. A városi környezetben élők, majd a faluról városi munkába ingázók az eseményt családi környezetben is megünnepezték. A meghívottak között vannak a munkatársak, a főnökök, a közeli hozzátartozók (gyermekek, keresztgyermek, komák, szomszédok). Az asztalra a gazdag ünnepi ebéd kerül (előétel, húsleves, sült, sütemény). A meghívottak ajándékkal köszöntik fel a nyugdíjba vonulót, hosszú életet, egészséget, pihenést kívánnak neki. Az ünnepelt a család részéről egy rend ruhát kap. A főnök a munkatársak, egy unoka a család nevében köszönti fel. A köszöntés olykor verses formában történik.

A nyugdíjba vonulás az egyén státusának változását, helyének, szerepének átértékelődését hozza magával. Míg a lakodalom költészete a vőlegény, a menyasszony ifjúságát, szépségét, erejét, szexuális képességeit hangoztatja, a nyugdíjba vonulóról mindennek az ellenkezője hangzik el. Míg a lakodalom költészete szerint az ifjú pár előtt megnyílik az élet, a nyugdíjba vonulót búcsúztató vers szerint ez utóbbi a társadalom periferiájára szorul. Alább egy olyan, szóhasználatában trágár, ötleteiben triviális búcsúztatót közlünk, amely kéziratos és gépelt formában terjed a nyugdíjba vonulók körében.

Nyugdíjba menők búcsúztatója

*Vedlett tollam sz...rba mártom,
Nyugdíjról szól az írásom.
Szaga büdös, híg a leve,
Nyugdíjszabályozás a neve.
Az erődet, az utolsót
Úgy fejtik ki, mind a borsót.
S ha eléred a hatvan évet,
Nyugdíjaznak akkor téged.
A nyugdíjad nagyon szerény,
Attól nem leszel nagy legény.*

Éppen hogy csak tengődsz rajta,
 Nem jut rongy a valagadra.
 Sárga leszel, mint a tarló,
 Görbenyakú, mint a sarló.
 Hajad ritka, az is deres,
 A végbeled aranyeres.
 T...köd fonnyadt, f...szad béna,
 Puha, mint egy rothadt répa.
 S nem való az többé másra,
 Mint néha a h...gyozásra.
 Még akkor is csak bosszankodol,
 Mert a cipőre h...gyozol.
 Fáradt leszel, mint egy kutya,
 S nem szelel a s...gedlyuka.
 Nem kell akkor a menyecske,
 Mekegve sz...rsz, mint a kecske.
 S ha elvégzed, sóhajtsz nagyot,
 Búsan várod alkonyatod.
 Mivel napod lemenőben,
 Végsőt sz...rsz a lepedőre.
 Ne álmodoz boldogságról,
 F...ngd ki magad a világból. (Aranyosszentmihály, 1970-es évek)

Temetés

Beszédaktusok: a haláleset hírül adása, virrasztás, halottsiratás. **Szövegműfajok:** kondoleáló formulák, halottsirató, koszorú- és koporsófelirat, halottbúcsúztató, gyászjelentő, virrasztóének, gyász hír, részvétnyilvánítás, megemlékezés.

A *temetés* kommunikációs szempontból olyan beszédhelyzet, amelyet egy sajátosan és ideiglenesen átrendezett térben sajátos és ideiglenes szerepbe helyezkedő személyek töltenek fel a halotról és a halálról való beszéléssel. A beszélés keretét azok a cselekvések alkotják, amelyek a halál beállta és az elhantolás eseménye között intenzíven, ezt megelőzően és követően pedig szórványosan a halottra és hozzátartozóira irányulnak. Az elhangzó szövegek aktualitással és relevanciával abban a térben rendelkeznek, amelyet a halál mint esemény szervez meg. Illetve, az írott szövegek az esemény emlékét a temetés után elrendezett térben hivatottak felidézni.

Tordai hiedelem szerint az alaptalanul lábra kapott halálhír hosszú életet jelent. Több történet is ismeretes arról, hogy a virrasztóba érkezőket maga a halottnak vélt személy fogadta. Ilyenkor mondják, hogy „eltemették a halálát”, tehát hosszú életet fog élni.

A halálesetet a harang szaggatása adja tudtul.

A 19. század első felében a virrasztás egész éjszaka tartott. A férfiak italozgatva és kártyázva töltötték az éjszakát.¹⁷¹ A reggelig tartó torozás az 1960–80-as években a kártyázással együtt megszűnt. Azóta a második estén a lelkész és a kántor jelenlétében vallásos énekeket énekelnek. Kivételt Torockó képez, ahol a tiszteletes nem vesz részt a virrasztóban. Sem azokban a falvakban, ahol a lelkész nem lakik a faluban.

Torockón az asszonyok napközben, délután látogatják meg a halottat. A virrasztóban kevesebben gyűlnek össze. Számukra a lakásban készítenek ülőhelyet. A felkínált pálinkát nem illik elfogadniuk. Az utóbbi években terjedőben van az üzleti sóssüteménnyel vagy kaláccsal való kínálgatás. A férfiak az udvaron foglalnak helyet. A virrasztóban való részvételükre azért is szükség van, mert ezzel a sírásásra való hajlandóságukat fejezik ki. Ugyanis a hozzátartozók a virrasztóban jelentik be, hogy hány órától van a sírásás. Itt a férfiak minden egyéb felszólítás nélkül vesznek részt. A sír a sziklába ástott pincekamra, amelynek csupán a száját kell felszabadítani, s a koporsókat újrarendezni. Egy koporsó 40–60 év alatt tartalmával együtt elenyészik.¹⁷² A sírt várható haláleset idején előre felbontják, s előkészítik a helyet a temetésre.¹⁷³

A temetés előtt a közelebbi hozzátartozók gyászszalagot kötnek a karjukra. Újabban túvel kis szalagot tűznek a férfiak mellébe. Korábban a közeli rokonok között gyászszelű zsebkendőt osztogattak. A koporsót a halottas háztól a templomba szállítják, ahol a temetési prédikációra sor kerül. A templomban kijelölt *gyászolópad* van a hozzátartozók számára.

A torozásra minden résztvevő hivatalos volt. Asztalterítésre a házban, a kultúrotthonban, derűs, meleg időben az udvaron került sor. A hagyományos toros étel a töltött káposzta volt, amit az 1960–70-es években a felvágott váltott fel. Ez olykor pörkölttel váltakozott. A lelkész kezdeményezésére a tor az utóbbi években kezdett kimaradni a temetési szertartásból. Vagy ha sor kerül rá, a pap nem vesz részt a toron. A család mindössze kenyérrrel, kaláccsal és pálinkával kínálja meg a temető kijáratánál a temetésen résztvetteket. Torockón változatlan a toron való részvétel. A temetőben egy, a család által *megszólított* férfi jelenti be, hogy a gyászolók mindenkit szívesen látnak a torban. A férfiak általában elmennek, az asszonyok közül csupán a közelebbi hozzátartozók. A férfiaknak az idő függvényében az udvaron terítenek, a nőknek a szobában. Az asztalra szalámi, túró, sajt, kenyér kerül. A torozás 1–1,5 órát tart.

¹⁷¹ A kártyázásnak az aranyosszéki halottvirrasztáshoz való tartozását említi Jankó 1893: 217. Utóbb Sarkadi 1996 és Zsigmond Gy. 2000 készítette el leírását. A szokáselemet Erdélyből jelzi még a Maros mentéről Horváth I. 1971: 143 és Zsigmond–Palkó 1996: 214, Nagy O. szerk. 2000: 301, Kalotaszegről Vasas–Salamon 1986: 238, a Székelyföldről Kunt 1987a: 144.

¹⁷² *Ahol édesapámék vannak, s édesanyám, ott van vagy tíz koporsó. Akkora nagy. Hogy két sor. Nagyapám 33-ba halt meg. Amiko édesapámat temettük, az öregnek a koporsója még ép volt. Még rajta is vót az a torockói nadrág s a kalap.* (Torockó, Simon Árpád, sz. 1928) *A miénk is olyan nagy, az édesapáméké, hogy fe lehet állni benne.* (Torockó, Simon Árpádné Demény Sára, sz. 1931)

¹⁷³ A sírhely ilyenszerű előkészítése Mészkon is ismeretes. Minthogy a mészközi temető sziklás talajon van, várható haláleset előtt megássák a sírt, majd visszatöltik. Az így fellazított talajban szükség esetén könnyebb dolgozni.

A fiatal halottat máig különleges temetés illeti meg. „Harasztoson a lányok fehérbe öltöznek, fekete kötővel, leeresztett hajjal, karjukon kék pántlikával, benne rozmaringgal, derekukon fehér fátyollal” – jegyezte fel Jankó János (Jankó 1893: 217). De a szertartás máig sem veszített drámaiságából. A fiatal halott koporsóját a legények kezükben viszik a temetőig. A fiatal lányt fehér ruhába öltöztetik, s ugyanígy vesznek részt a vele egykorú barátnői. A fehér ruhába öltözött 12, 15-20 éves lány „vőfélye” fehér szalagot köt a felsőtestére, válláról a mellén keresztül. A szertartás befejeztekor, hantolás előtt a fiatalok megkerülik a sírt, a szalagokat a még nyitott sírba, a koporsóra dobják.¹⁷⁴ E forгатókönyv szerint a legutóbbi temetés Aranyosrákoson 1997-ben zajlott le.

A temetés, valamint az eseményt megelőző és követő időszak intenzívebb és szertartásosabb emberi kapcsolatokat tesz szükségessé. Az alábbiakban csupán azokat a szövegtípusokat és szövegeket szeretnénk áttekinteni, amelyek az eseményre való irányultságuk miatt rituálisnak tekinthetők.¹⁷⁵

A szövegekben néhány szövegfunkció ismétlődik. Ezek a következők: 1. a szertartás és az események irányítása, egyúttal az eseményekről való tájékoztatás (*konatív funkció*), 2. a hozzátartozók és a haldokló, majd a halott, valamint az élők közötti kapcsolatok hagyományos tartalommal való feltöltése (*fatikus funkció*), 3. a halott emlékének ápolása, kultusza, nyugalmanak biztosítása (*rituális-kultikus funkció*), 4. az esemény elemeinek (halott, résztvevők, szertartás) értékelése.

A **szövegsztereotípiák** a sztereotip gesztusokkal (kézfogás, könnyezés, csók) együtt különösen a kommunikációs aktus kezdő és záró részében sűrűsödnek, de szerepet játszanak a kapcsolat fenntartásában is. Összességük a temetés kognitív keretét, a temetésre, a halálra, a gyászra vonatkozó mentalitást tárolja, örökíti át és aktivizálja.

A halottas házhoz való beköszönés, a halott hozzátartozóitól való elköszönés, valamint a virrasztóban és a torban fogyasztott ital elköszöntése általában ugyanazzal a formulával történik.¹⁷⁶ *Avva a köszönésse mennek bé, hogy: Isten nyugtassa a halottat!* (Aranyosszentmihály, Dézsi Mózes, sz. 1932) A szöveg változatai: *Isten nyugtassa, Isten nyugossza, Nyugtassa meg a jóisten, Isten nyugtassa a halottat, A jóisten nyugtassa*

¹⁷⁴ A fiatal halott temetésének lakodalom formájában való lezajlásáról gazdag, részletes leírások készültek: Róheim 1925: 179–196, Szendrey Á. 1941, Kovács L. 1944: 294–295, Nagy Ö. 1992: 61, Balázs L. 1995: 141–142. Az erdélyi román szertartás: Kligman 1998. Róheim Géza következtetése: „Szláv és ural-altáji halotti szokások helyett inkább keleteurópai szokásokról beszélhetnénk.” (Róheim 1925: 195.) Róheim Gézával vitába szállva írja Szendrey Ákos: „A halott lakodalma, a házasulatlanul elhalt ifjú lakodalmanak megülése bizonyára benne gyökerezett az ősi, emberi felfogásban. Kétségtelen azonban, hogy ennek emlékei tovább éltek a mai napig a magyarság között. Természetesen a szlávok rokon szokásai csak termékenyítőleg hathattak.” (Szendrey Á. 1941: 52.)

¹⁷⁵ Oláh Sándor a homoródalmási temetésen négy rituális beszélési alkalmat különít el: a virrasztóbeli beköszöntést, a virrasztó estéjén való fogyasztás megköszönését, a temetés előtti papi beköszöntő megválaszolása, hantolás utáni köszönetmondás az egyházi személyeknek (Oláh S. 1996).

¹⁷⁶ A temetésleírások tartalmaznak hasonló adatokat. A bogártelki (Kalotaszeg) beköszöntő: „Az isten nyugtassa meg az elhunytat a földnek porába, lelkét örvendeztesse a mennyeknek országába, s a bánatos szívűeket vigasztalja, küldjön az ő szívükre balsamot az Úr Jézus Krisztus.” (Vasas–Salamon 1986: 237). Továbbá: Horváth I. 1971: 143, Zsigmond–Palkó 1996: 214.

meg, Nyugodjék békében, Nyugodjan csendesen. Ma is általánosan ismert és érvényes a halott emlékére fogyasztott ital elkocintásának tiltása. A halott nyugalmit biztosító szte-reotípa gyakran hangzik el jóval a temetés után. A kocsmában italozó férfiak ivócimborá-jukra emlékeznek ezekkel a szavakkal, miközben a földre lötytintenek egy-egy korty italt. Vagy ha a középkorú és idős személyek beszélgetés közben halott hozzátartozójuk nevét említik, sietve hozzáteszik: *Isten nyugtassa.*

A szövegek egy másik része a hozzátartozók vigasztalását, valamint a látogató együtt-érzésének kifejezését szolgálja: *Vigasztalást, A hátramaradottaknak vigasztalódást, Őszinte részvétem, Fogadjátok őszinte részvétünket, Ne sirassad, ő már jó helyt van.*

Szabályok irányítják a halott, a koporsó melletti beszélgetés tartalmát. Általában a ha-lott életének eseményeit, különösen betegségét, szenvedését lehet itt részletezni.¹⁷⁷ Egy néhány, ezzel kapcsolatos megjegyzést idézünk: *A halotról érdeklődnek, hogy mi tör-tént, beteg volt, milyen okból halt meg.* (Aranyosszentmihály, Dézsi Mózes, sz. 1932) *Hogy mennyit szenvedett, a másik hogy milyen betegsége vót. A rokon ismerteti a ha-lottnak az utolsó momentumjait.* (Aranyosszentmihály, Bikfalvi József, sz. 1918) *Arról szoktunk beszélni, hogy jött a haláleset, hogy kezdődött. Hogy lett rosszabbul, hogy kö-vetkezett be a halál.* (Sinfalva, Balla Giza, sz. 1922)

A koporsó mellett történik meg a halott számbavétele, ilyen megjegyzésekkel: *Milyen fiatal az arca! Milyen nyugodt! Hogy összeesett! Hogy megviselte a szenvedés. Még kellett volna éljen. Még élhetett volna.* Itt hangzanak el a halálesetet, a halált minősí-tő, értékelő kijelentések is. *Szépnek minősül az idős személy halála, a könnyű lejárati elmúlás. Tragikusnak, szomorúnak tekintik a fiatalok, a váratlan tragédiában elhunytak halálát. Mikor már egy hetvenen túl járó ember hal meg, az ember úgy érzi, hogy egy kiteljesedett élet. De mikor egy ötven éves, és az anya visszamarad két nősületlen fiával, vagy még több, még kisebb gyerekekkel, akiknek még nincs megoldva a sorsuk, az nagyon megrendíti az egész közönséget. Vagy ha egy váratlan baleset, vonatvágás.* (Székelykocsárd, Daróczi Irma, sz. 1953) *Tragikus, ha egy baleset, vaj ha felakassza ma-gát. Autó elüti. Régebb vótak olyanak, hogy ekapták a lovak a szekeret, bekerült a ke-rekek közé. Szép, aki keveset szenved. De viszont az megdöbbsentő. Ahol nincsenek is rákészsülve, csak meghal. Az idegenek azt mondják, hogy szép halál vót. Evégezte egy-kettőre.* (Sinfalva, Soós Sándorné Dániel, sz. 1922) *Van olyan, hogy csak leül valahova, például édesapám. Az asztalná jól reggeliztek édesanyámma. Nem vótak itthan csak ők. És féreült és miko félreült egy sezlonra, azt mondta, olyan rosszul vagyok. Azt mondta édesanyám, hogy dőlj le. Mit érzel, mid fáj? Itt. S egy szó se vót több. Meghalt. Az ilyen-re mondják, hogy nagyon szép halál. 86 évesen fordult ez elő.* (Aranyosszentmihály, Bán József, sz. 1918) *A nagybeteg halálát megváltásnak minősítik. Mikor nagyon so-kat szenved előzőleg, akkor mondják, hogy megváltás volt a halál. Nem szenved to-*

¹⁷⁷ Ipolyi Arnold írja ezzel kapcsolatban: „A telhető díszel kiterített halott felett, még temetése előtt, midőn a halottasházba a falu nagy része nézőbe jár, tart közbeközbe a hangos sírással kísért dicsérete a halottnak.” (Ipolyi 1854: 551.)

vább. (Székelykocsárd, Nagy László, sz. 1934) *Kevésnek mondják, de soknak má ideje vót. Szenvedés mind a két részről. A betegnek is, a hozzátartozónak is. Me az is egy kint híz végig, amelyik egy beteget 3-4 évig ke ágyban ápoljan. Mozdulatlanul fekszik. Biza elég kellemetlen dolog a hozzátartozónak is. Etetni, tisztálni. Én benne vótam. Szegény anyám két évig feküdt, szenvedtünk mi is eleget velle.* (Aranyosszentmihály, Bán József, sz. 1918)¹⁷⁸ Igaztörténetek szólnak az olyan esetekről, mikor valakinek holt híret keltették.

További sztereotípiák a koporsó melletti csendet oldják fel.: *A halottól nem kell félni, csak az élőtől. Mindent ki lehet ciglizni, csak a halált nem. Mindenkire ez vár. Porból lettünk, porrá leszünk.*

Néhány esetben a sztereotip nyelvi viselkedés mágikus célú. *Mikor viszik a koporsót az ajtón, álljon meg a legközelebbi hozzátartozó a küszöbön és mondja, hogy minden rossz menjen el.* (Aranyosszentmihály, Fülöp Ferenc, sz. 1956)

A virrasztóban gyakran az élők betegségére is ráterelődik a szó. Egy frissen lezajlott temetés után készült az alábbi felvétel, amelyben két virrasztás összehasonlítása történik meg: *Így nem beszélgettünk el, mint máskor, máshol. Semmiről. Ott olyan szomorú gyászos este volt a torozás. Ott senki nem szólt. Mindenki hallgatott. Megette az övét.*

Itt meg volt egy olyan elbeszélés, hogy mindenki a betegségit tárgyalta. Az operálását. S akko este Bogár elkezdte... Úgy került, me Bogár olyan isteni, ő elkezdte, ő is majdnem behalt. Két kis – bocsanat, hogy azt mondjam – két kis szarom kövem, azt mondja [nevet], megcsinálta nekem a bajt, hogy elakadt. S akko Kolozsvárra úgy kellett vigyék... S akko a halottnak a kisebbik leánya, az is azt mondja, lefogytam a végletekig... Úgyhogy egy ilyen beszédbe belélegegyedtünk. Mondta mindenki az övét. Így elbeszélgettünk. [Nevet] (Torockó, Simon Árpádné Demény Sára, sz. 1931)

Az aranyosszéki falvakban az 1980-as évekig szokásban volt a kártyázással való halottvirrasztás.¹⁷⁹ Az italozó, későig virrasztó férfitársaság szabadosabban nyilatkozott a halotról és a halálról. *Úgyes legény vót, vaj asszonyjáró vót; Na, most má a felesége mellé oda fog álloni három-négy – hangzott el ilyenkor a földvári halottvirrasztóban* (Felvinc, E.A., sz. 1950). Az alábbi történetet is ilyen alkalommal emlegették el az aranyosszentmihályi férfiak: *Egy férfi elment gyászszalagat venni. Azt mondták neki, hogy kérem, milyen gyászszalagat. – Hát gyászszalagat, kérem. – Van vékonyabb, van vastagabb, attól függ, hogy a halottja hogy fáj. Azt mondja, kérek egy szál cérnát, me anyósam halt meg.* (Aranyosszentmihály, Dézsi Mózes, sz. 1932)

A virágkoszorú készíttetés és átadás a század első felétől növekvő tendenciát mutató szokáselem. Ma olykor 25-30, sőt 40 koszorú is összegyűl a halottas házban. *Nagyobb divat mostan lett a 44-es háború alkalmától. Azelőtt is vót, de nem olyan nagy tételbe.*

¹⁷⁸ A halál hasonló értékelését említi Kunt 1987a: 84–85, Balázs L. 1995: 216–221.

¹⁷⁹ A kártyázásra a második virrasztáson került sor. Az ilyenkor kedvelt játék a hatvanhatos és a huszonegyes volt. A szokáskörből való kimaradása a pap rosszallásának, a kártyajáték tiltásának, de a családok kifejezett kívánságának tudható be. *Mikor K.S. apja volt meghalva, ő megtiltotta a kártyázást. Előre megmondta, hogy né, asztal nem lesz téve. Asztal nincs, hogy kártyázzanak.* (Székelykocsárd, Nagy László, sz. 1934)

(Aranyosegerbegy, Szász Lajos, sz. 1911) *Most egy unokatestvérünk halt meg. Vettünk, mert ők is vettek a családba, bárki halt meg nálunk, ők is vettek. De hát ez is úgy van, mennyire tisztelik a halottat. Végtisztesség a koszorú. Az unokabátyám hogy meg volt halva, annyi koszorú volt, hogy a sírhant két rendjével volt megrakva.* (Székelykocsárd, Nagy László, sz. 1934) A koszorú készíttetés a családtagok és közeli hozzátartozók kötelessége. A koszorúkészíttetést adósságként tartják számon, ezért olykor szükségesnek tartják feljegyezni a koszorút készíttető családokat. *Ha neki is meghal valakije, akko ő is visszaveszi. Az eszünkbe tartjuk, hogy ez is vett, az is vett.* (Bágyon, Balogh Mihályné Cuc Mária, sz. 1934) *Mi is akik hoznak koszorút, felírjuk, s aztán tudjuk, hogy kinek vagyunk adósok.* (Kövend, Dengyel Irén, sz. 1935) Átadása, a ravatalon, majd a sírhanton való elhelyezése meghatározott szabályokhoz igazodik. A koszorút a második halottvirasztóba szokás vinni. Ha akkorra nem készül el, a temetés délelőttjén viszik át a halottas házhoz. Közeli hozzátartozónak adják át, a koporsó mellett. A gombostűvel feltűzött szalagot kibontják, hogy a felirat olvasható legyen. A családtagok koszorúja a korporsó mellé kerül, a temetőben pedig a halott fejéhez. A temetést követő vasárnapon a halott családtagjai a délelőtti istentiszteletről a temetőbe mennek. Ekkor „dobják szét” a koszorúkat, s rendezik el az általuk helyesnek ítélt rendben. *A feleség a legelső – mondják Székelykocsárdon. Székelyföldváron a temetőben a halott fejéhez és lábához kerül a szülők, gyermekek koszorúja, a távoli rokonokét, ismerősökét, munkatársakét pedig oldalt helyezik el.* Ritka esetnek tekinthető az, amiről Felvincen tájékoztattak: *Még megvan a szalag, amit Ernőék hoztak Magyarországról [tk. édesapjuknak, az adatközlő férjének temetésére]. Elhoztam. S meghagytam, hogy mikor meghalok, dobják rá az ő koporsójára.* (Felvinc, Kiss Albertné Nagy Irén, sz. 1919)

Aranyosszentmihályon a koszorú szalagjából jósolni szoktak. *A halott sírján akinek a koszorúján először szakad el a papír, az hal meg elsőnek.* (Aranyosszentmihály, Fülöp Ferenc, sz. 1956)

A szokás expanziójával együtt járt frazeológiájának megállapodása. A szöveget olykor a megrendelő fogalmazza meg, máskor a koszorúköltő ajánlataiból válogat. Az Aranyosszéken összegyűjtött **koszorúfeliratok** tartalma a szöveg kettős funkcióját mutatja. A szövegek egyik része az *emlékállítás* szándékát jelzi (*Felejthetetlen drága jó testvéremnek, Drága jó édesanyámnak, Drága szomszédunknak*). Ez a motívum általában összekapcsolódik a halott pozitív képének értékelésével. A szövegek egy másik része a *búcsú* aktusába illeszthető, fogadalmat vagy kívánságot fejez ki (*Örök búcsút veszünk, Utolsó üdvözet, Emléked örökké élni fog, Nyugodj békében*).

Mészkon 1937-ben, 36 éves korában temették el Balázs Ferencet, a Tizenegyek csoportosulás, az Erdélyi Fiatalok mozgalmának tagját. Feljegyzésben maradtak fenn a faluban a koszorúfeliratok:

Feri apukámnak. Enikő.

Ferinek egész szívemmel.

Üttörőnknek, hű munkatársunknak. Az Erdélyi Fiatalok.

*Kiket a jövőnek neveltél, a Népfőiskolások.
Vidékfejlesztő alkotójának.
Kikkel annyi szeretettel foglalkoztál. Az iskolások
A munka apostolának. Az egyházközség
A hűséges munkatársnak. Az Erdélyi Helikon
Kikben a jövő reményét láttad. Az ifjúság*

1999-ben Harasztoson a frissen elhunyt, gyermektelen Széll Ilona sírjáról gyűjtöttük össze a koszorúfeliratokat.

*Emléked őrzi a / Bara József családja
Utolsó üdvözlettel nagynénémnek / Tatár Pali és családja
Felejthetetlen jó testvéremnek / Utolsó üdvözet Irmától
Utolsó üdvözlettel nagynénémnek / Endre, Melinda és családjuk
Utolsó üdvözlettel nagynénémnek / Sanyi, Gyula és családjuk
Utolsó üdvözlettel nagynénémnek / Jenő és családja
Utolsó üdvözlettel / Ildi és családja
Felejthetetlen jó testvéremnek / Erzsi és családja
Felejthetetlen jó testvéremnek / Emma és családja.*

Aranyosgyéresen egy 1932-2000 között élt nő sírjára a következő koszorúkat tették:

*Fájó szívvvel búcsúzunk / Testvére Gizi és családja
Békés csendes nyugalmat / Pista, Mária és családja
Egy utolsó üdvözet / A Papp család
Egy utolsó üdvözet / A Rácz család
Un ultim omagiu / Din partea lui Podariu Anica¹⁸⁰
Odihnească-se în pace / Cuscru Pușcaș Vasile¹⁸¹
Un ultim omagiu / Din partea vecinilor fiicei Bety¹⁸²
Un ultim omagiu / Familiule Anca si Sebeni¹⁸³
Felejthetetlen drága édesanyámnak / Fia Árpi és családja
Un ultim omagiu / Din partea colegilor lui Arpi¹⁸⁴
Să-i fie țărîna ușoară / Vecinii din Bloc¹⁸⁵
Felejthetetlen jó édesanyámnak / Lányá Erzsébet és családja*

¹⁸⁰ Utolsó üdvözet / Podariu Anica részéről.

¹⁸¹ Nyugodjék békében / Apatársá, Pușcaș Vasile

¹⁸² Utolsó üdvözet / Bety leányának szomszédai részéről

¹⁸³ Utolsó üdvözet / Az Anca és Sebeni családok részéről

¹⁸⁴ Utolsó üdvözet / Árpi kollegái részéről

¹⁸⁵ Legyen számára könnyű a föld / Szomszédai a tömbházból

*Un ultim și spios omagiu / Pușcaș Ioan cu familia*¹⁸⁶

*Un ultim omagiu / Fam. Pușcaș Nicu*¹⁸⁷

Egy 1931–2000 között élt asszony sírjára pedig ugyanott a következő koszorúkat helyezték:

Utolsó üdvözet / Nagynénémnek. Ibolya és családja

Emléke örökre élni fog / Unokája Nusi és családja

Nyugalma legyen csendes / Tekei Válér és családja

Drága nagynénémnek / Fülöp Misa és családja

Utolsó üdvözet / Gergely és családja

Utolsó üdvözet / Nagynénémnek Irén és családja

Szeretettel keresztanyámnak / A Csutak család

Utolsó üdvözet nagynénémnek / A Salamon család.

A **halottsirató** közeli hozzátartozó részéről elhangzó recitált szöveg, részben a búcsú, a fájdalom kifejezését, részben a közösségi elvárásnak való megfelelést biztosítja. A siratás kulshelyzete a halottvirrasztáskor zajló halottlátogatás, valamint a temetés napja, a koporsó lezárása, házból való kivitele, a hantolás kezdete. A család nőtagjai, anyák, lányok siratják el a halottat. A friss halottat a világítás napján is szokás a temetőben elsiratni. *Akinek kedves, fiatal halottja van. Egy fiatal meg van halva három éve, az anyja minden évbe siratja.* (Aranyosrákos, B.E., sz. 1953) Olykor az utcán is hangot adtak a fájdalomnak. *A háború után vót egy öregasszony, ő ordítva ment az utcán: – Hol keresselek, drága fiam?* (Sinfalva, Fodor Miklósné Hajdú Ilona, sz. 1922) Egy kercesdi adatközlő szerint évtizedekkel korábban fogadott siratóasszony siratta a halottat.¹⁸⁸

Az utóbbi években mind a halottsiratás, mind a megítélése ambivalenssé vált. A közösségben elvárják a hozzátartozók részéről a fájdalom kimutatását. A halott elsiratását a közeli hozzátartozók kötelességének tekintik. Ugyanakkor meg is szólják a „hangoskodást”: *Most már nem hangoskodnak, mind régebb* – mondja egy aranyosszentmihályi adatközlő. A városra került gyerekek többnyire elhatárolják magukat a siratástól: *Miko meghalt az apa s a felesége siratta, a leánya rászólt, hogy hallgass, ne kiabálj, csendesen. Há csendesítik le, nem divat máma. Má az is meen divat után.* (Aranyosszentmihály, Bikfalvi József, sz. 1918) Helyenként viszont a siratás nélkül lezajlott temetést ítélik el. *Van, amikor mondják, hogy három gyermeke volt, de egyik se volt úgy elkeseredve, alig várták, hogy behunyja a szemét. Vagy ha az anyós halt meg, mit bánta ő, hogy egykettőre összeszedte a jóisten. Még egy könny se hullott ki a szeméből.* (Székelykocsárd, Daróczy Irma, sz. 1953)

¹⁸⁶ Utolsó és fájdalmas üdvözet / Pușcaș Ioan családja

¹⁸⁷ Utolsó üdvözet / Pușcaș Nicu családja

¹⁸⁸ Az adat Achimné Oprea Victoriától (sz. 1917) származik.

Gyűjtés során a megkérdezettek tartózkodtak a siratásról való beszéléstől. Ezért csupán a kocsárdi temetésről jutottunk frissebb adathoz. *Van ilyesmi, hogy vannak olyan családok... Elmondják, hogy drága férjem mit és mit csinált. Milyen jó volt. Utolsó per-cig is engem segített. Most is volt egy egészen fiatal halott. Drága öcsém, drága öcsém, elhagyod a családot, elmész közülünk, holnap már nem vagy velünk...*

Olyan dallamszerűen.

Ó, Istenem, Istenem, elviszed közülünk,

Drága jó testvérünket, drága jó öcsénket.

Jaj, holnap má nem látja a családját.

Ezt most egy hónapja hallottam. Egy hatvanon túli nővér siratta az 52 éves öccsét.

Amikor bejön valaki, akinek el akarják mondani a bánatukat. Azok előtt. Máskor csak köszönik a részvétet. Suttogva megkérdezik, hogy hány éves volt, sokat szenvedett. (Székelykocsárd, Daróczy Irma, sz. 1953)

A fenti rekonstrukcióban hiányosan ismerhetők fel azok a motívumok, amelyekből a halottsirató építkezik (a halott tetteinek felemlgetése, az életben maradtak árvasága, a halott szölongatása) (Károly 1977, 1980).

Egy friss torockói esetről a következőképpen számolt be egyik adatközlő: *Hát hogyne. Mint ahogy volt Annus néni is. Úgy kapták meg meghalva, hogy elaludt. A férje bakter volt. Hazament délre. Tudta, hogy a felesége beteg, de nem gondolta, hogy éppen halálos lesz. S akko még ebédelt, de a felesége már nem. Nem eszek, azt mondja, egy kicsi kenyérhajat, azt mondja, levágod a kenyérről, s azt add ide, eszopogatom. A szívével volt nagyon súlyos.*

Aztán megrendítő volt a férjének. Hogy megy haza, me szokta égetni a kicsi éjjelilámpát, mikor megy haza és kinyitja az ajtót. Most az ajtó zárva, világ nem volt. Reggel még korábban ment, mint ahogy szokott. S akkor, azt mondja, szól, Annuska, Annuska. Annuska nem szól. A lánya itt lakik lent. Lejött a lányához s a vejéhez. Kinyitja a kaput, me mindenkinél fe van téve a kulcs a kapura, hogy akinél baj van, az leveszi, s kinyissa, hogy ne zörgesse fe, hanem csak az ajtóná kopog. S gyertek, azt mondja, me én azt hiszem, hogy anyja má nem él. Nem tudok bemenni, me né, be van zárva, világ nem ég. Na rögtön fel veje, lánya, és mentek, s há persze. Az ajtó csak úgy volt bezárva, nem kulccsal, csak olyan fordítóval. S akkor a veje valahogy a fejszével fessegette, hogy ne kelljen betörni az ajtót. A lánya odament az anyjához, s megsimogatta. S akko felöltöztették, bevitték a szobába.

S akko miko mi megnéztük, bementünk, a férje siratta, hogy ó, drágám, azt mondja, hát mér kellett itthagyjál, nem tudtál egy szót se szólni, hogy megmondjál valamit. Dél-be volt az utolsó... me délbe hazament, hogy adjon a disznónak a férje, s ebédelt... A férje sírt és sírt, és mái napig nem tud belétörödni. Nem tudják, hogy mi csináljanak velle. S a temetőre kimegy mindennap. Nem tud belenyugodni ebbe, hogy így kapta meg. Hogy nem tudott szólni hozzá, s nem tudott mondani valamit neki... (Torockó, Simon Árpád né Demény Sára, sz. 1931).¹⁸⁹

¹⁸⁹ Részletes elemzés: Keszeg 1999c. Az azóta végzett levéltári kutatás során bukkant fel egy 1835-ből származó, az eddig rendelkezésünkre állt szövegeket megelőző Szomorú Jelentés.

A nyomtatott **gyászjelentő** Aranyosszéken a 19. század első felében jelent 20. század első felében használata általánossá vált az iparosok, a munkások és földművesek körében is. Szövegében több funkció rétegződik egymásra. Közülük az egyik a *szertartás irányítósa*. A gyászoló család tagjainak megnevezésével, a család szerkezetének jelzésével *genealógiai* funkciója van. A család valójában szerteágazó kapcsolatait, tagjainak társadalmi státusát, a megszerzett rangot, címet, hagyományosan birtokviszonyait nyilvánította ki. A nemesi lapok a családi birtokok lelőhelyét, a háborús veszteséget elszenvedett családok a hozzátartozók katonai rangját, teljesítményeit, a hazáért hozott áldozatot is megnevezik.

A szöveget záró utolsó mondatok a *búcsú* gesztusának körébe sorolható fogadkozások, kívánságok (*Béke poraira; Nyugodjék csendesen; Legyen üdvösség osztályrésze fent, legyen emlékezete áldásban örökké közöttünk; Legyen csendes síri álma, a szeretet és emlékezet virrasszanak felette; Legyen emléke áldott, nyugalma csendes; Legyen a hant könnyű felette; Hit angyalai virrasszanak porai felett; Drága halottunk pihenj békén és az örök világosság fényeskedjék neked; Áldás és béke hamvaira; Isten veled, nyugodj csendesen*). Szemléletbeli változás a búcsúfrizeológiában az 1950–60-as évektől következett be. Ekkor a zárás alapvetően fogadkozás jellegűvé változott (*Emlékedet szívünkbe zárva őrizzük*), illetve a halott helyett az ismerősök felé irányult (*Emlékét hálás kegyelettel őrizzük meg*).

Kijelentéseinek egy része az életről, az elmúlásról, az emberi hivatásról szóló *meditáció*. Halálképe a temetést kísérő szövegtípusok közül a legkidolgozottabb. E képben alapvető szerepet a növényi allegória játszik. Az elhunyt metaforája leggyakrabban a terbélyes vagy zsenge fa, amely vagy erőszakos vihar, vagy a pusztító idő áldozatául esett. *Mint mikor egy nagy Zivatar földre teríti az Erdőnek százados nagy Tölgyét, és a' leg-erősebb ágak, és gyökerek is rohanó erőszakját ki nem állhatják, mert a' nagy aláesik nagy robajjal, és megzudítja az egész Erdőt...* (1835); *A munkának, becsületnek, önfeláldozó szeretetnek erős fája kidőlt* (1900); *ifjú törzse dült ki életünknek* (1901); *Kidőlt az öreg tölgy, melynek tenyészdús gallyai, reményzöld lombjai s körötte nyíló örömvirágok közt az örökifjúság szele lengedezett, s amely erős támasza, enyhet adó helye vala a családnak, egyháznak, városnak, hazának és az igaz barátságának* (1913); A metaforikus jelentést olykor csupán az ige hordozza: *egy nagy rokonság köréből dőlt ki idő előtt egy jó testvér és hűséges rokon* (1909). A metafora az életfa, a családfa, az idő fája jelentést aktivizálja. Kontextusai egyaránt érzékeltetni tudják a halál körülményeit (*vilámsújtotta fa*), az elhunyt életkorát (*ifjú törzs, öreg tölgy*), leszármazottainak számát (*tenyészdús gallyak*). A halál megjelenik még a *leomló oszlop*,¹⁹⁰ a *lehanyatló nap*, a *kihunyó fáklya*, az *utolsót dobbanó szív* metaforákban.

A halál megjelenítésének másik pólusa a halál, a betegség perszonalifikálása. Az élet-halál összecsapásának drámai megjelenítése évtizedeken keresztül népszerű volt. Elmaradása a századunk közepére tehető. Az 1835-ben fogalmazott gyászjelentő lapon ol-

¹⁹⁰ A metafora korábbi előfordulása a széki Teleki Domokos felett 1798-ban mondott gyászbeszédéből: *Hazánk egy Nagy Házának egyik oszlopa*. (A Román Akadémia kolozsvári fiókjának könyvtára, MsR 1594 jelzet.)

vasható: *Azok is, kik tisztos ősz-korona gyanánt állanak a' Társaságban, a' Halálnak vas-páltzája alatt öszvetörnek, 's öszvetörődések robajja, egyfelől a' kesergők jajszava, másfelől a' Természet' ezen törvényének viszhangja: Minden földi dolog enged a' mulandóságnak. Ugyancsak múlt századi, 1897-ből származó megfogalmazás a következő: Mint a vihartól úzótt zápor magas hegyekről lerohanva felzavarja a legtisztább folyót, mint a sötét felleg hirtelen begyászolja a tiszta kék eget, úgy borította el a világos értelmet, úgy terített gyászt az égtiszta kedélyre a végzet sujtoló csapása.*

A gyászjelentőt valójában a *biográfiai* funkció dominálja. A halott életrajzi adatainak megnevezésével (születés, betegség, halál, családi állapot, leszármazottak, foglalkozás, közéleti szerepek, társadalmi rang, cím, háborúban való részvétel, kitüntetés, birtokok lelőhelye) az életpálya keretét, fordulópontjait és individuális teljesítményeit nevezi meg. Egyetlen példával szemléltetve:

Kerpenyesi Sterca SUILUTIU DÉNES

Nyug. Kir. Törvényszéki bíró, a Ferencz József-rend lovagja, az ó-tordai gör. Kath. iskolaszék és a tordai „Ariesiana” hitelintézet igazgatóságának elnöke, a román irodalmi egyesület r. tagja stb.

A halottra vonatkozó adatokat a halott emlékének „beállítása” követi. Ez történhet néhány jelzővel (*hűséges férj, forrón szeretett édesapa, jó testvér és rokon*), de terjedelmes lírai betétben is. Ezekből idézünk: *Egy, a szorgalmas munkában fáradhatatlan és becsületes férfiú hagyta itt a munkatért, melyen hű és igaz vala. Egyházának, városának, hazájának egyszerű, de derék fia, hasznos és tevékeny tagja volt.* (1909); *Családunk egész világa, s az otthon temploma vala, melynek oltárán napestig áldozott. Az ő kezei soha meg nem fáradtak és vigyázása ébren vala mind éjjel, mind nappal.* (1909) Ez utóbbi szövegtípusnak a második világháború vetett véget. A társadalmi életben megszűntek azok az értékek, amelyekkel azonosítva az egyént heroizálni lehetett volna. Ettől kezdve a halott megítélése többnyire a családi dimenzióban vállalt áldozatok és feladatok alapján történik, ami a szöveg pátozát nagymértékben visszafogja.

A gyászjelentő szövegében néhány jellegzetes motívum határolható el.

A Síri álma legyen csendes! jellegzetes zárása a gyászjelentő szövegének. Népszerűsége a századfordulóra tehető: *Küzdemei után legyen csendes álma* (1874), *Legyen csendes síri nyugodalma* (1893), *Legyen áldott sirjában nyugodalma* (1895).

Szintén e korszak motívumkészletébe illeszkedik a *Sírja felett virrasszon az örök emlékezet* (1896).

A túlvilági lét dicsőségét fogalmazza meg az *örök világosság* motívuma: *Halhatatlan léleknek fényeskedjék az örök világosság* (1906), *Az örök világosság fényeskedjék neki!* (1932)

A halál az emberi törődéseknek, a szenvedésnek vet véget. A síri élet a megnyugvást jelenti. Ezért a temetési szertartás a halott *örök nyugalomra helyezése*: *...fognak a köztemetőben nyugalomra helyezettetni* (1874), *...kihúlt porai... fognak... örök nyugalomra tétetni* (1891).

A gyászjelentő centrális motívuma a halott családi állapotának részletezése. A családi státusait megnevező szavak halmozása elválaszthatatlanul tapad a halott nevéhez: *gon-*

dos férj, jó apa, nagyapa, testvér, após, nagybátya, sógor és rokon (1897). Ugyanez a motívum gyakran a halott közéleti szerepeinek megnevezésével (katonai rang, egyházi tisztség, intézményi hierarchiában elfoglalt pozíció, kitüntetések) egészül ki.

E motívummal kapcsolódik össze a *közelebbi és távoli rokonok nevében* motívuma. Funkciója a gyász tágabb társadalmi környezetre való kiterjesztése, valamint a család extenzitásának jelzése: *alolítottak... számos közelebbi és távoli rokonaik nevében jelentik* (1896), *minden közelebbi és távolabbi vérek és rokonok nevében... jelentik* (1896).

A gyászjelentők záró motívuma a test porladó voltát, valamint az élet után az emberre váró békét kapcsolja össze, gyakran kívánság formájában: *Béke poraira* (1874), *Békében nyugodjanak porai!* (1895), *Béke poraival!* (1896), *Béke angyala virrasszon porai felett!* (1896).

Csupán feltételezni tudjuk azt, hogy a múlt század során kisebb példányszámban nyomtattak gyászjelentőt. Századunkban általában 50-100 lapot nyomtatnak és osztanak szét. A postán való szétküldést az utóbbi fél évszázadban a virrasztóban és a temetésen való kézbesítés váltotta fel. A rokonok, közeli ismerősök számára a lapot előre megcímezik, a temetésen megjelent távolabbi ismerősöknek címzés nélkül adják át. A távol szakadt rokonok számára utólagosan postára adják.

Aranyosszéknek megszakítás nélkül nem volt regionális sajtója. Az *Aranyosvidék* című hetilap első száma 1891. május 3-án jelent meg. Benne, akárcsak a korabeli központi sajtóban (Kolozsvár, Budapest) előbb szórványosan, majd állandó jelleggel jelent meg a *Gyász hír*, *Halálozás*, *Necrolog* rovat. Az újság kezdetben kiemelkedő tordai személységek halálhírééről számolt be. A **gyász hír**, szerkezetében és frazeológiájában tulajdonképpen a gyászjelentő többé-kevésbé rövidített mása volt.

1891. június 14-én, az *Aranyosvidék* 20. számában jelent meg a június 7-én elhunyt, június 9-én eltemetett Klug Antalné gyász híre: *Klug Antal tordai polgár, maga és gyermekei: Mózes és Antal s ennek neje Benke Borbára, ugyszintén minden rokoink nevében a bánat leverő érzetével, a megszorodott szív kinos keservével jelenti, hogy szeretett neje s övéinek jó édesanyja Klug Antalné szül. Maroczi Zsuzsánna, élete 74-ik, boldog házassága 46-ik évében f. év és hó 7-ik napján d.u. 4 órakor kiszenvedett. Munka és küzdelem a család fenntartásáért, szorgalom és hűség az övéinek boldogságáért, mindent áldozó szeretet azok jóllétiért, kikkel az Isten megáldotta, s végre huzamos betegség s kinos halál, melyben az ő jó szíve utolsót dobbant, élete a halálba elmerült!... Bár sok kinjai kívánatossá tették a halált, még is sirva gondolunk a messze távozóra, s a végeleválás pillanataiban könnyekkel öntözzük porait a hív nőnek és a jó édesanyjának. Kiszenvedett porai a háznál tartandó egyházi szertartás után folyó hó 9-én d.u. 4 órakor fognak az ó-tordai temetőbe az örök nyugalomnak átadatni. Béke porainak. Torda, 1891. Jun. 7-én.* A szöveg tartalmazza mindazon motívumokat, amelyek a gyászjelentőben is megtalálhatók. S hogy igazi célja nem az esemény szervezése, hanem az eseménynek és a halottnak való emlékéllítés, azt jól bizonyítja a haláleset és az újságbeli tudósítás közötti időbeli távolság.

A gyász hír zsurnalisztikai műfajjá néhány évtized alatt vált. Az újság igénybevétele általánossá vált, s már nem csupán városban, hanem falun is. Az 1932-től megjelenő

Aranyosszék egy-egy számában átlagban 2-3 halotti jelentést közölt. A szűkszavú közlemények a haláleset és a temetés körülményeiről tudósítanak. Mellőzik a hozzátartozók névszerinti felsorolását. Funkcióját tekintve *tájékoztató, szertartást szervező, biográfiai, búcsúztató és a halott emlékét ápoló* jellege van. A kezdetben személytelen közlést az utóbbi évtizedekben a családtagok nevében fogalmazzák. Sőt, egyazon személy halálát olykor több családtag is hírül adja. Ma az aranyosszékiek szórványosan a megyei napilapban adnak fel nekrológot.

A temetési szertartás legfrissebben kialakult és terjedő szövegtípusa a **részvényilvánítás**. A tordai sajtó a II. világháborúig nem közöl kondoleáló szövegeket. Megjelenésük az utóbbi évtizedekre tehető. Tartalmukat és funkciójukat tekintve azokból a szöveg-sztereotípiákból nőttek ki, amelyek a hozzátartozók vigasztalását, a látogató együttérzését fejezik ki.

Az aranyosszéki sajtóban az első **köszönetnyilvánítás** 1932. szeptember 24-én jelent meg. E szövegtípus újra lehetővé tette a családot ért gyász, a halott személyi adatainak népszerűsítését. A gyászjelentőhöz viszonyítva szembevetendő a gyászoló család megnevezésének hiánya vagy leegyszerűsödése. Új motívumként a szertartáson való részvételért, valamint a konkrét segítségért mondott köszönet említhető. *Mindazok, kik felejtethetetlen jó férjem és édes apánk temetése alkalmával részvételükkel igyekeztek fájdalmunkat enyhíteni s kik virágokat hoztak, valamint mindazok, akik kocsijukat voltak szivesek rendelkezésünkre bocsájtani, ezuton fogadják legőszintébb hálánkat és köszönetünket. Turda, 1933. Aug. 7. Özv. id. Kiss Ernőné és gyermekei. (Aranyosszék, 1933. aug. 19.)* Az évtizedek során e szövegtípus is egyre általánosabbá, frazeológiája pedig egyre merevebbé válik.

Az utóbbi évtizedekben honosodott meg a megyei sajtóban a **megemlékezés**. A rövid, tömör szöveg funkciója a halottra való *emlékezés és emlékeztetés*, ezzel összekapcsolódva a múlthatatlan *gyász kinyilvánítása*, valamint *a halott nyugalmanak befolyásolása*. A kommemorációs alkalmak a haláleset első, harmadik, ötödik, hetedik, tizedik, tizenharmadik évfordulója. A megemlékezés újra lehetővé teszi a halott érdemeinek felsorolását, halála körülményeinek felelevenítését.

A sajtóban közzétett szövegek motívumai közül elmaradhatatlan a halott nevével egy tömböt alkotó, a családi státust, a rokoni kapcsolatokat és a közéleti funkciókat megnevező szerepek felsorolása. A szöveget záró motívum pedig a gyászoló személyek megnevezése, vagy a *kiterjedt rokonság* megnevezése. A 20. század folyamán e motívum transzformációja követhető nyomon. Míg a századelő gyász híreibe a gyászolók kollektív megnevezése szerepel, az utóbbi évtizedekben a gyász hír, a megemlékezés, a kondoleálás individualizálódik. Egyazon halottal kapcsolatban a családtagok, a családok külön-külön adnak fel apróhirdetést, olykor a gyászban való kompetíciót nyilatkoztatva ki. A sajtóban megjelenő szövegekben a halottról való beszélésben a hangsúly jelentős mértékben a gyászoló személyre tevődik át.

„Külön tartatik még ezután a temetésnél az úgy nevezett **búcsúztató**, melyben ismét nem csak a halott dicsérete, élete, különös eseményei elmondanak, de az beszélve

hozatik fel, mint vesz bucsút nem csak családjától, de lelkészétől, uraságától, a falu közönségétől” – írja a temetés egy újabb mozzanatáról Ipolyi Arnold (Ipolyi 1854: 551). A verses halottbúcsúztatás szokását Erdély területéről a 20. század során a szakirodalom többször regisztrálta.

A zömében protestáns (református és unitárius) lakosságú aranyosszéki falvakban a 20. század közepéig általános volt a verses halottbúcsúztatás. A kántor, a kántortanító vagy egy tehetséges versíró állította elő a verset. A szokás az utóbbi években-évtizedekben számolódott fel, az egyházi tiltás miatt.

A **virrasztóénekek** csupán írott forrásokból ismeretesek.¹⁹¹ A terepmunka abban a meggyőződésben erősített meg, hogy az emlékezet által számontartott múltban is éneklés a virrasztó második napján, valamint a temetési szertartás keretében, a kántor, a pap jelenlétében történt. Az ekkor énekelt énekek az egyházi énekeskönyvek temetési énekei.¹⁹² Torockószentgyörgyön a 19. század végére teszik a virrasztóének éneklésének végső határát: *Régen-régen énekeltek a halott mellett, halotti éneket, mikor az én tatámék... Kerültek össze, s az emberek, akik jól tudtak énekelni, azok úgy ültek, hogy egymás mellett legyenek, s aztán egész este énekeltek.* (Torockószentgyörgy, Veres Anna, sz. 1926) Néhány faluban (Aranyosegerbegy, Aranyosrákos) a temetési szertartás befejeztekor a dalárda szolgált az alkalomhoz illő, szintén az énekeskönyvek repertóriumát igénybe vevő éneklést.

Múlt századi aranyosszéki kéziratos énekes füzetekben találunk olyan „halotti búcsúztatókat”, amelyek név szerint nem említik a halottat, sem a halál körülményeire nem utalnak. Ezért bármilyen temetésen előadhatók voltak. De olyan versre is bukkantunk, amely a közismert szöveget az épp soron lévő temetés adataival aktualizálja.¹⁹³ A megszövegezés, a verselés esetlegességei, akárcsak a szó- és képhasználat a halotti énekek és a halottbúcsúztatók közös eredetét és azonos funkcióit bizonyítják. Bizonyára a 20. században gyakorolt verses-énekes halottbúcsúztatás előzményeit képviselik.¹⁹⁴

Mínthogy sem egy halott életpályáját, sem egy temetés konkrét helyzetét, sem egy halott családjának szerkezetét, végrendelkezését nem kell részletezniük, a halotti énekek rövidebb terjedelműek. Megtalálható bennük a *helyzetre való általános utalás*:

*Hull a föld a koporsora
Az utolsó harang szora* (1894)

Ütik a koporso szegét (1894)

¹⁹¹ A kolozsvári akadémiai könyvtár kéziratárában bukkant fel egy 1800-ból származó, Kenderesi Mihály által német nyelvből fordított halotti ének. A halotti énekek egy részének idegen eredetével bizonyára számolni kell. A kézirat jelzete: MsR 1594.II.55.

¹⁹² Egyházi éneket énekelnek a kántor jelenlétében a Szilágyságban (Virág 1994: 50–52), valamint a Maros mentén (Zsigmond–Palkó 1996: 214).

¹⁹³ *Anno 1832 15 a Julii Gedö Klára felett.* (A kolozsvári akadémiai könyvtár kéziratára. Jelzet: Ms U 1858.)

¹⁹⁴ A virrasztóének primér voltát feltételezi Katona Imre is: Katona 1982c: 138.

Nagy terjedelemben olvasható bennük a halál fölötti meditáció, a halál beletörődéssel való elfogadására ösztönzés. Éneklésük az egybegyűlteket számára a fájdalom intenzív átélését tették lehetővé. Feltételezhetően erősen kihatottak a temetés érzelmi kultúrájára.¹⁹⁵

*Nem esmerszem meg a portol
Mely boríta a bársonyot
Király Koldus közös nálunk
Különbséget nem találunk. (1894)*

A búcsú szintén általános tartalmú frázisokban történik meg:

*Szülojím konyi hulnak
Es ajkajik zokognak
Keseregnek a testvérek
Pedig én visza nem megyek (1894)*

A szövegben olykor a szertartásirányító szándék erősödik fel:

*Induljatok csak kiserjetek
Én is el megek veletek
Ti asztán visza jotek
Ha egemet el temetek (1894)*

A **sírfelirat** alapvető szövegfunkciói a *biográfiai funkció* és a *halott nyugalalmának befolyásolása*.

A szövegek több-kevesebb részletezéssel szerkesztik meg a halott életrajzát. A születés, a halál időpontja kötelező módon előfordul a szövegben. Megtalálható továbbá a családi állapot, a hozzátartozók, a foglalkozás, a halál okának megnevezése. Az alábbiakban a biográfia két szélsőséges formáját mutatjuk be.

E SÍRKŐ
ALATT
ALUSSZA
ÖRÖK ÁLMÁT
SZÜLETETT 1887
OCTOBER 31 ÉN ÉS 1887

¹⁹⁵ A halottsírató és a virrasztóének közötti különbségre Katona Imre hívja fel a figyelmet. Az előző szöveg perlekedik a halál elkerülhetetlensége miatt, az utóbbi elfogadja (Katona 1982c: 137). A virrasztóének tehát az egyház halálképét hordozza.

JULIUS 23 ÁN VÉLETLENÜL
 ELHALT FELEJTHETETT
 LEN KEDVES JÓ FIUNK
 KONYA ZSIGMOND
 A KOLOSVÁRI KERESKE-
 DELMI AKADÉMIA II
 ÉVES HALGATOJA JÖVŐJÉ
 HEZ FŰZÖTT SZÉP RE
 MÉNYEKET LETAROLTA
 A KÉRLELHETETLEN
 MOSTOHA SORS
 ÁLMA LEGYEN NYUGODT
 ÉS CSENDES A SOK
 EMLÉKE LENGJEN
 SÍRJA FELETT
 (Székelykocsárd)

ITT NYUGSZIK
 M. TOLVALY JÓZSEF
 1848/49 SZÉKELY HUSZÁR FÓHADNAGY
 SZÜL. 1813. AUG. 16. MEGH. 1890. ÁPRIL.10.
 BÉKE PORAIRA.
 (Aranyosegerbegy)

A halott nyugalmaára vonatkozó kérés, a halott emlékének őrzésével kapcsolatos kijelentés a sírfelirat záró epizódja (*Béke poraira, Emléke legyen áldott, nyugalma csendes*).

Amennyiben a felület lehetővé teszi terjedelmesebb szöveg felvételét, az élet és a halál fölötti *meditáció* versben fogalmazódik meg. A sírkő, az élet és halál határán álló jel folytonosan az élőkhez szól. Bár látszólag egyetlen halandó emléket hivatott őrizni, valójában az életről és a halálról szól az üzenete. A sírfeliratok címzettje ezért gyakran a *vándor, az utas*. Az utóbbi évtizedekben a bibliából választott idézetek is egy keresztény élet- és halálsszemlélethez fordulnak vissza.

A temetés szertartásában megtalálható egyéb szövegekhez hasonlóan bizonyos mértékben a sírfelirat is rendelkezik *genealógiai* funkcióval.¹⁹⁶ A halott leszármazottait vagy mint a halottat gyászoló, vagy mint a sírkövet emeltető személyeket nevezi meg.¹⁹⁷ Az utó-

¹⁹⁶ Bár Aranyosszéken nem tapasztaltuk, mégis érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy K. Kovács László szerint a leszármazottaknak a sírfelíratra került jegyzéke az örökösödésnél is perdöntő lehetett (Kovács L. 1944: 381).

¹⁹⁷ A Kükküllő vidékén található Nagykend sírfeliratairól jegyzi meg Péterfy László, hogy a sírjelt állítók neve az 1935–40-es években épül be a sírfelíratba (Péterfy 1977: 153). Aranyosszéken a temetőekben megtalálható legrégebb, az 1840-es évekből datált sírköveken is megtalálhatóak a nevek.

dok pedig a sírfelirat alapján (is) tartják számon elődeiket. A családtagok bizonyos mértékben memorizálják, s beszélgetés során felmondják a sírfelirat szövegét. A csegezi Magyarosi Lőrinc (1927) így idézte fel hozzátartozói sírfeliratát:

A fiamat az első feleségem sírjába temettük. Fehér márványlapra az van írva, hogy Miko reátak gondolunk, Együtt vagyunk.

A második feleségemnek is csináltattunk együtt, s az van írva Gyermekünk, amíg éltek, Gondoljatak ránk.

A Ferién, a bátyámén valami ilyesmi: Mikor erre jártak, Virágot hozzatak.

Ennek a szövegtudásnak jelentős szerepe van az újabb feliratok megszerkesztésében, értékelésében is.

A sírfeliratok szemléletét néhány ismétlődő toposzban, motívumban találjuk meg.¹⁹⁸

Az *Itt nyugszik...* az aranyosszéki feliratok legkorábbi és legelterjedtebb kezdőmotívuma. Az ige olykor a *pihen*, *aluszik* szinonimákkal cserélődik fel. Ezek együttesen a mozgalmas, szenvedésekkel teli élet utáni nyugalmat sugallják. Néhány példát sorolunk: *Fenyő Sámuel nyugszik e' sír méj/ jében* (1831), *Itt nyugszik mellet/ te két kedves fia* (1867), *Nyugszik egy hű/ társ* (1877), *E sírkő/ alatt/ alussza/ örök álmát* (1884), *Egy jó/ fiú szende/ reg* (1907) stb. E motívummal alkot egységet a feliratot gyakran záró *Nyugodjék csendesen kívánság*.

E motívumhoz tartalomiban közel áll az *Alszom édes örök álmom* visszatérő toposz. Jelenléte szintén folyamatos az aranyosszéki sírfeliratokban: *E sírkő/ alatt/ alussza/ örök álmát* (1884), *Legyen nyu/ got örök/ álmaik* (1896), *Legyen nyugot/ örök álma* (1925), *Örök álmod/ legyen csendes* (1950).

E néma sírhant fedi porait motívum egyszerre sugallja a halott földi világban való láthatatlan voltát, a halál némaságát, kérlelhetetlenségét, a törődések utáni megnyugvást, valamint az ember halandó porlandó voltát. *E néma sír üre/ gébe tsende/ sen nyugoszik* (1861), *E néma sírhant fedi* (1878), *Sírba/ száltam* (1905), *E sír/ békés hantja/ alatt* (1907), *E sírba szált* (1936).

Különböző megfogalmazások részévé válik a halandónak porként való megjelenítése. *El rejték 42 esztendő kö/ romban maréknyi porom/ e gyászos sírhalomban* (1824), *Aldást mondok hamvadó/ testvérem porodra* (1861), *E sírba nyugszik... pora* (1871).

A fiatal halott megnevezésére, legények esetében is, a *virág* metafora használatos. A halál elhervasztja, letöri a fiatal életet: *Musnai Anna/ Szép virág vala* (1867), *Letört virág/ ki sem nyilva* (1878), *Ifjú és virág voltam; Virág vol/ tam el hervat/ tam* (1899), *Itt hervad/ egy virág* (1906), *Itt nyugosznak/ kedves virágaink* (1921), *Itt nyugszik egy volt virág szál* (1933), *A virág elhult* (1944), *Elhervadt virágom/ nyíló idejében* (1976).

¹⁹⁸ A sírfeliratok motívumainak izolálására tett kísérletet lásd Erdész 1968: 215.

A *Béke/Áldás poraira* a sírfeliratok folyamatosan népszerű zárása: *Béke porain* (1865), *Áldás a porokra* (1871), *Béke leng poraik felett* (1873), *Béke hamvaira* (1878), *Béke lengjen poraik felett* (1912), *Béke lenjen sir/jak felett* (1925).

Az *Emléke él* motívum egyidőben hordoz üzenetet a halott és az élők irányába: *Forró könnyel áldozom/ kedves emlékednek* (1861), *De keserves lesz emléke mindenkor* (1845), *A sok/ emléke lengjen/ sírja felett* (1884), *Emléke övéiben/ örökké élni fog* (1950).

Az *Utas/ tekints e/ sirkőre* motívum szintén a múlt század első felétől van jelen a sírfeliratokban: *Sírkő mond meg/ a kérdő vándornak* (1849), *Uton járo ki itt mész el* (1894), *Utas tekincs e temető boltra* (1871).

A hozzátartozók egymáshoz való ragaszkodását, az élőkre váró elkerülhetlen véget nevezi meg a *Várja...* motívum: *Magak után várják/ kedves szülejeket is* (1821), *Ide várja foron sze/ retett élettársát* (1831), *Várja jo/ rokonit és kedves/ jo nyenyet* (1836), *Ide várja/ bánatos nejét/ és gyermekeit* (1934), *Ide várja nejét* (1936). De a sír lehet a Krisztusra való várakozás helye is: *It vár/ ják a Krisztust ítéletnapjára* (1867). Az *Ott fent találkozunk* (1821), *Találkozunk* (1950), valamint a *Vellek legyünk az egekben is* (1821), *Kívánam a menyben/ Hogy ed[...]üt lehessünk* (1830) megfogalmazások ugyancsak a sírfelirat irodalom motívumrendszerébe tartoznak.

A három nap folyamatoságot biztosít a halálról való beszélésnek, a halottól való búcsúnak, a halott és családja megítélésének, értékelésének. Ez idő alatt készülnek el és kerülnek szétosztásra azok az írott szövegek, amelyek a halott emlékét hosszú időn keresztül őrizni fogják. A haláleset beállta után sűrűbb a halotthoz intézett kommunikáció. Ennek helyét egyre inkább átveszi a halottról való beszéd. A helyzetre irányuló kommunikáció érthető módon az oralitást részesíti előnyben. A címzettek köre folyamatosan bővül. A csúcspontot a temetési szertartásba illeszkedő szövegek (halottbúcsúztató) érik el. Ebben az esetben a címzetteken kívül már hallgatósághoz is igazodnak. A szöveg kiegészül az akusztika nyújtotta lehetőségekkel (dallam, hangerő).

Az esemény tér- és időhatárain túlra irányuló szövegek az írott kódra váltanak át. A halottat és hozzátartozóit reprezentáló szövegek a halál grafikai reprezentációival egészülnek ki (gyászkeret, a gyászjelentőre, sírjelre kerülő motívumok).